

Prijenos ideoloških reprezentacija u govorima Josipa Broza Tita od 1953. do 1971. godine

---

Križ, Iva

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:764725>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-04**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Iva Križ

Prijenos ideoloških reprezentacija u govorima Josipa Broza Tita

od 1953. od 1971. godine

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2016.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Iva Križ

Matični broj:

Prijenos ideoloških reprezentacija u govorima Josipa Broza Tita
od 1953. od 1971. godine

(DIPLOMSKI RAD)

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: dr. phil. Nikolina Palašić

Rijeka, rujan, 2016.

Sadržaj

Sažetak	1
Metodologija	3
O jeziku umjesto uvoda.....	5
1. Kontekst.....	9
1.1. O jezičnoj politici	9
1.2. O utjecaju konteksta na jezičnu politiku	11
1.3. Jezične politike u Jugoslaviji.....	11
1.4. Uvjetovanost društvenog konteksta i jezične politike	14
1.4.1. Jugoslavenski društveni kontekst: od ideje do ideologije	15
1.5. Tipovi jezične ideologije	17
2. O ideologiji.....	19
2.1. Politička ideologija.....	20
2.1.1. Obilježja političke ideologije	20
3. Kod i kontakt	23
3.1. Konstruiranje <i>hrvatskosrpskoga</i> ili <i>srpskohrvatskogajezika</i>	24
3.2. Modeli jezičnog jedinstva	24
3.2.1. Pluricentrično jedinstvo	25
3.2.2. Jedinstvo nametnuto od strane vlasti	25
3.2.3. Jedinstvo nametnuto izvana.....	26
4. Pošiljatelj	27
4.1. Ideološki značaj Josipa Broza Tita	27
4.2. O moći Josipa Broza Tita	27
4.3. Identiteti moći Josipa Broza Tita.....	28
5. Ukratko o pojmu diskursa	32
6. Poruka.....	34
6.1. Dimenzije diskursa u kontekstu.....	34
6.1.1. Institucionalna dimenzija diskursa u kontekstu.....	34
6.1.2. Funkcionalna dimenzija diskursa u kontekstu.....	35
6.1.3. Dimenzija namjere i cilja diskursa u kontekstu.....	36
6.1.4. Dimenzija datuma i vremena diskursa u kontekstu	37
6.1.5. Dimenzija okolnosti vršenja diskursa u kontekstu	38
7. Diskurs Josipa Broza Tita.....	43
7.1. Prvi govor: Parola bez koje bi Jugoslavija bila razrovana.....	43

7.1.1. Analiza govora	43
7.2. Drugi govor: Nacionalni i ekonomski odnosi.....	45
7.2.1 Analiza govora	47
7.3. Treći govor: Tražim akciju!.....	50
7.3.1. Analiza govora	51
8. Prijenos ideoloških reprezentacija	57
8.1. Mentalne, javne, kulturne i <i>ideološke</i> reprezentacije	58
Zaključak	62
Literatura	65
Internetski izvori.....	68
Abstract	69

Sažetak

Rad je strukturiran tako da prati komunikacijski lanac Romana Jakobsona, akomunikacijski čin shvaćen je procesom u kojem pošiljalatelj šalje poruku primatelju. Segmenti komunikacijskog čina bit će predmetom analize, no u fokusu su govori ostvareni putem jezika u javnoj komunikaciji. Rad se temelji na pretpostavci kako, uz mentalne, javne i kulturne reprezentacije, postoje i ideološke reprezentacije. S ciljem analize prijenosa ideoloških reprezentacija u govorima Josipa Broza Tita, rad započinjemo definiranjem jezika kao ljudske i nenagonske metode prijenosa misli, osjećaja i težnji posredstvom simbola. Mogućnost oblikovanja jezikom očituje se u izgradnji identiteta pojedinca. Pojedinac se socijalizira posredstvom jezika, a on je pod stalnim utjecajima kulture i društva. Kulturu možemo definirati kao široko rasprostranjene mentalne i javne reprezentacije. Teun A. van Dijk ideologiju definira kao osnovu društvenih predodžbi koju dijele pripadnici neke skupine. Ona je određena korelacijom između jezika i društva, između posebnih lingvističkih i socijalnih pojava, odnosno kontekstualnih modela. Oni pokazuju način na koji sudionici komunikacijskoga događaja vide, tumače i mentalno predočavaju svojstva društvene situacije koje su za njih relevantne. Veliku ulogu u prijenosu ideoloških reprezentacija putem jezika ima i jezična politika definirana kao skup mjera i odnosa koji reguliraju različita pitanja. Upravo je to razlog zbog kojeg su akademski, politički i medijski tekstovi – govoreni ili pisani – oni u kojima se ponajbolje očituju društvene, političke i ideološke tendencije vladajuće skupine. Odabrana su tri govora Josipa Broza Tita iz 50-ih, 60-ih i 70-ih godina dvadesetoga stoljeća. Tada je na vlasti bila *Komunistička partija Jugoslavije* na čelu s Titom. Njihova politika temeljila se na ideologiji titoizma – vrsti socijalizma karakterističnoga za vladavinu Josipa Broza Tita i KPJ-a. Govori su tematski i sadržajno različiti, a pokrivaju ključne preokupacije titoističke ideologije – bratstvo i jedinstvo, ekonomski sustav baziran na radničkom samoupravljanju i rast nacionalističkih ideja. Predmet istraživanja su i pokušaji normiranja jezika, odnosno stvaranja zajedničkog koda – *hrvatskosrpskoga* ili *srpskohrvatskoga* jezika. Ta problematika mjesto je brojnih političkih i lingvističkih prijedora. Bitna su dva jezičnopovijesna događaja: potpisivanje Novosadskog dogovora te donošenje Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga jezika. U širenju ideoloških reprezentacija Titov kult ličnosti imao veliku ulogu pa je to razlog opisa njegova značaja u kontekstu prijenosa titoističkih reprezentacija.

Ključne riječi: kultura, jezik, ideologija, socijalizam, titoizam, javna komunikacija, komunikacijski lanac (pošiljatelj, primatelj, poruka, kod, kontekst, kontakt), mentalne, javne, kulturne, ideološke reprezentacije, govori, bratstvo i jedinstvo, samoupravni socijalizam, Novosadski dogovor, Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga jezika

Metodologija

Cilj je rada opisati prijenos ideoloških reprezentacija putem jezika na primjerima triju govora Josipa Broza. Kao izvor govora poslužio je izbor iz govora, članaka i intervjua Josipa Broza Tita *O bratstvu i jedinstvu*. Rad temelji na pretpostavci da, uz mentalne, javne i kulturne reprezentacije prikazane u djelu Daniela Sperbera *Explaining Culture: A Naturalistic Approach*, postoje ideološke koje se komunikacijskim činom prenose s pošiljatelja poruke na primatelja. Prilikom prikazivanja prijenosa ideoloških reprezentacija korišteno je i djelo Richarda Dawkinsa, *Sebičnigen*. Pokušat će se prikazati prijenos poruke s ideološkim reprezentacijama od pošiljatelja do primatelja, u određenom društvenom kontekstu, prilikom kontakta u javnoj komunikaciji te na kodu zajedničkom pošiljatelju i primatelju poruke. Rad je strukturiran tako da prati strukturu komunikacijskog lanca, kako ga prikazuje Roman Jakobson u knjizi *O jeziku*. Sastoji se od sažetka, metodologije, uvoda, osam poglavlja te zaključka i popisa literature.

U uvodu prikazan je način na koji Edward Sapir u djelu *Jezik : uvod u istraživanje govora* definira jezik. Njegovoj definiciji pridodani su pristupi jeziku opisani u radu *Jezik, komunikacija i sposobnost: nazivi i bliskoznačnice* autorice Zrinke Jelaske. O jeziku i jezičnoj politici korišteni su stavovi Sue Wright prikazani u djelu *Jezična politika i jezično planiranje*, Nade Pintarić u knjizi *Pragmema u komunikaciji*, ali i Della Hymesa u knjizi *Etnografija komunikacije*.

Za prikazivanje konteksta i definiranje ideologije koristila su se učenja Teuna A. van Dijka zapisana u djelu *Ideologija: multidisciplinarni pristup* te Slavena Ravlića iznesenih u članku *Politička ideologija: preispitivanje pojma*. Prilikom opisa jezične politike, njenih karakteristika i tipova jezične ideologije korištena su djela: Dubravka Škiljana *Jezičnopolitika*, ali i Marine Katnić-Bakaršić, Macieja Czerwińskoga, Sue Wright i Juana Cobarrubiasa. Za prikaz društvenog konteksta i općenito kontekstualnih modela korištena je Matkovićeva *Povijest Jugoslavije* te Mihaljevićev rad *Ustavna uređenja temeljnih prava u Hrvatskoj 1946.–1974.* Za prikaz jezičnopovijesnih činjenica poslužio je članak iz zbornika *Hrvatski jezik u XX. stoljeću* autora Ive Pranjkovića. Biografski podaci o Titu i njegovu političkom djelovanju pronađeni su u djelima Jaspersa Ridleya i Fitzroya Macleana.

Za prikaz stvaranja jezičnog jedinstva korištena je knjiga Roberta D. Greenberga *Jeziki identitet na Balkanu : raspad srpsko-hrvatskoga*. Proučavanju i definiranju ideologije doprinijeli su radovi Teuna A. van Dijka, te članak Slavena Ravlića. Ideološki značaj Josipa

Broza utemeljen je u njegovoj moći o kojoj više govori Weber u knjizi *Vlast i politika*, a simboličku moć opisuje Pierre Bourdieu u djelu *Social Space and symbolic Power*. Osnovne ideološke reprezentacije titoizma prikazao je Todor Kuljić u djelu *Sećanje na titoizam: homogeni okviri*, dok je značajke samoupravnog socijalizma opisao Jakov Blažević u djelu *Bez alternative*.

Važno je istaknuti kako valorizacija povijesnih događaja, povijesnih ličnosti, njihova političkog djelovanja i ideoloških reprezentacija nije predmet rada.

O jeziku umjesto uvoda

Prije negoli krenemo na glavne teme rada, potrebno je dati kratak uvod u područje bavljenja – *lingvistiku*, odnosno znanost o jeziku. Za potrebe rada nije nužno ulaziti u povijest i razvoj lingvistike, ali je potrebno dati odgovor na pitanje: *Što je jezik?* Odgovor na njega poprilično će ovisiti o znanstveniku – njegovu pristupu ili školi koja pokušava odgovoriti na pitanje. Edward Sapir, poznati lingvist, opisao je jezik kao „jedinstveno ljudsku i nenagonsku metodu prijenosa misli, osjećaja i težnji posredstvom sustava hotimično proizvedenih simbola“ (Sapir 1921: 7). Teorijskim promišljanjima o definiciji jezika pridonijela je i Zrinka Jelaska definirajući jezik kao jedinstvenu ljudsku pojavu, kao „apstraktan sustav znakova koji poglavito služi za sporazumijevanje, iako ima i brojne druge uloge, poput poimanja svijeta, sredstva djelovanja, sredstva stvaranja, sredstva poistovjećivanja itd.“ (Jelaska 2005: 128). Dakle, jezik bismo mogli opisati kao sustav simbola odnosno znakova koje koristimo s ciljem uspostave komunikacije s drugima. „Prema toj interpretaciji, mi dijelimo znanje o činjenicama, idejama i događajima i uklapamo ih u sheme našeg znanja o svijetu koje, do neke mjere, reproducira svaki član grupe“, a jezik neke društvene grupe „izražava njenu socijalnu i društvenu stvarnost, ali je ujedno i oblikuje“ (Wright 2010: 2). Ovakva teza predstavljena je u radu Edwarda Sapira i njegova učenika Benjamina L. Whorfa, noseći naziv *Sapir-Whorfova hipoteza*, a u lingvističkim krugovima poznata je i pod nazivom *lingvistički relativizam*¹. Jedna od poznatih teorijskih škola – marksistička – jezik opisuje kao „proizvod društva i ljudi koji se njime koriste, ovisan o ekonomskim bazama koje opslužuje.“ (Ibid.: 4). Definicija je simptomatična jer upućuje na međusobnu ovisnost društva i jezika. Jezik se mijenja i prati društveni, ekonomski i politički razvoj društva konstantno mu se prilagođavajući. Jezik je društveni konstrukt podložen i ovisan o promjenama okoline. Možemo ga shvatiti kao otvoreno-zatvoreni sustav koji se stalno razvija. „On je kao zatvoreni sustav uvijek zadan ulaskom pojedinca u dotičnu zajednicu.“ (Pintarić 2002: 5). To je način na koji se mlađim generacijama prenose jezične norme, kao što su gramatika, sintaksa, pravopis i slično. „Kao otvoreni sustav, jezik je komunikacijsko djelo pojedinca i društva. Komunikacijskim se djelovanjem neprestano pronalaze nova rješenja za uspješnije

---

¹Sapir-Whorfova hipoteza naziv je za pretpostavku o međusobnoj ovisnosti jezične strukture i načina na koji ljudi percipiraju stvarnost. Dobila je ime po američkom lingvistu Edwardu Sapiru i njegovu mlađem suvremeniku Benjaminu L. Whorfu, koji su ju prvi iznijeli. Sapir je u svojim radovima isticao da jezici, upravo zahvaljujući različitosti svoje strukture, na različit način oslikavaju stvarnost, što utječe na doživljaj svijeta njihovih govornika. Različiti jezici različito konceptualiziraju iskustva svojih govornika. (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=54558>, posjećeno: 29.8.2016 u 11:30) Više o Sapirovu radu pogledati u: Sapir, Edward; *Jezik: uvod u istraživanje govora*; biblioteka Jezikoslovni temeljci, knjiga 4; Zagreb, 2013.

sporazumijevanje (uvođenjem novog leksika, ponovnim uvođenjem starijih leksema, izbacivanjem nekih leksema koji su dulje izvan uporabe, stvaranjem novih sintagmi, frazema, usvajanjem simboličnih oblika neverbalnih kodova itd.)“ (Ibid.). Jasno je kako je jezik u stalnom pokretu i dinamiziran, a razlog tome leži u potrebama korisnika jezika i stalno promjenjivim okolnostima koje posredstvom kulture i civilizacije mijenjaju jezične činjenice.

Govoriti o utjecajima okoline na jezik bespredmetno je, no pitanje koje se postavlja odnosi se na način utjecanja. Sue Wright u svom djelu *Jezična politika i jezično planiranje* ističe kako „utjecaj izvanjske okoline na jezik nikad nije izravan“ (Wright 2008: 4). Iz tog navoda možemo zaključiti kako utjecaji dolaze posredstvom drugih društvenih konstrukata. Autorica ističe kako je okolina odnosno priroda posredovana društvom i kulturom, a samo kada postoji interes grupe za imenovanjem određene pojave, pojma ili predmeta, dolazi do procesa imenovanja. Valja imati na umu kako smo oblikovani načinima na koje grupa razvija značenje i imenuje pojavu, pojam ili predmet. Kultura u velikoj mjeri determinira način na koji pripadnici društvene grupe, društva općenito, misle, osjećaju, uče i govore odnosno pišu. Uzrok tome možemo pronaći u definiciji *socijalizacije*, točnije, *primarne socijalizacije* koja se odvija tijekom ranog djetinjstva, najčešće unutar obitelji. „Primarna socijalizacija uključuje dva bitna procesa, a to su: *internalizacija kulture* danog društva i *strukturiranje ličnosti*“ (Haralambos, Holborn 2002: 509). Internalizacija kulturnih obrazaca nužna je jer bi u protivnom kultura prestala postojati. Članovi nekog društva svoju kulturu često smatraju neupitnom jer su u potpunosti internalizirali društvene obrasce, pa često nisu ni svjesni njihova postojanja. Sama socijalizacija jest proces koji se vrši posredstvom jezika.

Vidimo kako u ovom kratkom prikazu osnovnih pojmova dolazimo do zatvaranja kruga. Dakle, pojedinac se socijalizira posredstvom jezika koji je pod stalnim utjecajima kulture i društva. Mogućnost oblikovanja, koju jezik ima, očituje se i u izgradnji identiteta pojedinca. Uzrok tome leži u činjenici da mogućnost komunikacije ljudima omogućava stvaranje zajednica odnosno društvenih grupa. Iz svega dosad rečenoga razvidna je sociolingvistička perspektiva kojom se pristupa jeziku. Ona „upućuje na korelacije između jezika i društva, između posebnih lingvističkih i socijalnih pojava“ (Hymes 1980: 5). Na temelju međusobne povezanosti komunikacijski čin – proces prenošenja i izražavanja misli, stavova, ideja, znanja – postaje zbir isprepletenih lingvističkih i nelingvističkih silnica. Dodatnu kompleksnost komunikaciji pridaje komunikacijska svrha jezika i funkcija koju jezik ima u izgrađivanju identiteta članova grupe. Sue Wright u svom djelu *Jezična politika i jezično planiranje* potkrjepljuje ovu tvrdnju ističući kako „svojom mogućnošću komuniciranja ljudska

bića mogu izgrađivati zajednice, a one tada mogu svojim pripadnicima pružiti, među ostalim, i moćno sredstvo identiteta“ (Wright 2010: 6). Ta isprepletenost jezičnih i lingvističkih utjecaja prenosi se i na sudionike komunikacijskog čina pa tako Roman Jakobson u svom djelu *O jeziku* komunikacijski čin opisuje kao proces u kojem „pošiljatelj šalje poruku primatelju. Da bi poruka bila djelotvorna iziskuje kontekst na koji se odnosi, koji je shvatljiv primatelju i koji je u cijelosti ili bar dijelom zajednički pošiljatelju i primatelju – koji obojici omogućuje ulazak u komunikaciju i ostajanje u njoj“ (Jakobson 2008: 109). Autor naglašava kako su svi čimbenici komunikacijskog čina povezani i uključeni u verbalnu komunikaciju. Valja imati na umu kako svaki od tih šest čimbenika pretpostavlja različitu funkciju jezika², pa prema tome Jakobson razlikuje šest osnovnih aspekata jezika (Ibid.). Funkcije poruke ne isključuju jedna drugu, već se najčešće pojavljuju zajedno, snažno međusobno povezane. Verbalna struktura poruke ovisi o dominantnijoj funkciji. Jakobson tako razlikuje: *referentnu*, *emotivnu*, *konativnu*, *fatičku*, *metajezičnu* i *poetsku*³ (Ibid.: 109-113). Suodnos čimbenika komunikacijskog čina i funkcija jezika najbolje je prikazan shematski.⁴

KONTEKST (referencijalna)

PORUKA (poetska)

POŠILJATELJ (emotivna) _____ PRIMATELJ (konativna)

KONTAKT (fatička)

KOD (metajezična)

---

²O funkcijama jezika više u: Katnić-Bakaršić, Marina; Lingvistička stilistika; Research Support Scheme; Praha; 1999.

³Referencijalna funkcija orijentirana je prema kontekstu komunikacijskog čina dok je emotivna usredotočena na pošiljatelja, a svrha joj je izražavanje govornikova stava prema predmetu komunikacijskog čina. Usmjerenost na primatelja poruke manifestira se kroz konativnu funkciju koja se u tekstu najbolje uočava kroz uporabu vokativnih i imperativnih konstrukcija. Jakobson ističe kako postoje poruke koje teže uspostavi ili prekidi komunikacije, provjeri komunikacijskog kanala, privlačenju sugovornikove pozornosti. Takva vrst funkcije naziva se fatičkom. Usmjerenost na poruku određuje poetska funkcija. Funkcija je to koja zahtijeva dodir s općim problemima jezika, potanko razmatranje jezika, a proučavanje poetske funkcije mora prekoračiti granice poezije. Kad god pošiljatelj i primatelj poruke osjete potrebu provjeriti koriste li isti kod – vrše metajezičnu funkciju jezika (tj. funkciju tumačenja) (Jakobson 2008: 109-113).

⁴ Shematski prikaz čimbenika komunikacijskog čina i funkcija jezika napravljen je sažimanjem dvaju prikaza (slike 4.1 i 4.2.) koje nudi Jakobson (Jakobson 2008: 109 i 114).

Shematski prikaz poslužit će kao predložak za prikazivanje odnosa sudionika komunikacijskog lanca. Na njemu će se temeljiti analiza govora Josipa Broza Tita odabranih iz triju povijesnih razdoblja socijalističke Jugoslavije, koja su obilježila razvoj jezične politike. Prije same analize potrebno je objasniti način funkcioniranja jezične politike, njezinu ovisnost o društvenom kontekstu te načine na koje društveni kontekst oblikuje ideologiju jugoslavenstva. Potrebno je više reći o samoj jugoslavenskoj ideji, povijesnim i društvenim procesima koji su je oblikovali te joj omogućili legitimaciju, dodatni razvoj i širenje. Prikazom tipova jezične ideologije jezične politike objasnit će se procesi koji su oblikovali jezičnu politiku Jugoslavije – *jezični pluralizam* i *jezičnu asimilaciju*. Prikazom jezičnopolitičkih tendencija u kojima se ogleda način prijenosa ideoloških reprezentacija potrebno je postaviti pitanje čiji bi odgovor objasnio načine na koje je vodstvo KPJ-a osvojilo pozicije moći te ulogu i značaj Josipa Broza Tita u kontekstu jugoslavenske ideologije. Za bolje razumijevanje teme potrebno je definirati pojam ideologije te prikazati obilježja *titoizma*, stoga daljnje objašnjavanje ideoloških tendencija u Jugoslaviji započinjem kontekstualizacijom i prikazom jezične politike. Prateći Jakobsonov komunikacijski lanac, jezična politika i njen razvoj ulaze u domenu konteksta.

1. Kontekst

O pojmu *konteksta* više govori Teun A. van Dijk, definirajući ga kao strukturalni niz svojstava društvene situacije bitnih za proizvodnju, strukture, tumačenje i funkcije teksta i govora, odnosno kao diskurzivno važna svojstva društvenih situacija (van Dijk 2006: 284-285). Izvanjezične odrednice kao što su: povijesni događaji, ekonomska, socijalna i politička situacija izgrađuju diskurs. Upravo iz tog razloga kontekst je nužan za bolje razumijevanje diskursa, ideoloških implikatura i mentalnih reprezentacija u njemu, a njegova je važnost neupitna. Iz konteksta proizlaze *kontekstualni modeli* koji „pokazuju kako sudionici u komunikacijskom događaju vide, tumače i mentalno predočavaju svojstva društvene situacije koja su tada za njih relevantna“ (van Dijk 2006:286). Autor ističe kako su kontekstualni modeli izrazito dinamizirani jer precizno opisuju trenutnu društvenu situaciju i simptome koji su doveli do nje. U toj činjenici ponajbolje se opisuje nužnost konstantnog ažuriranja kontekstualnih modela pojedinca. Upravo oni pospješuju relevantnost govornika, ali i recepcijsku sposobnost. Van Dijk svrstava kontekstualne modele kao poseban slučaj *iskustvenih modela* koji se ugrađuju u *epizodna* ili *autobiografska pamćenja* pojedinaca (Ibid.). Kontekst je izgrađen međusobnim utjecajem *lingvističkih* i *nelingvističkih čimbenika*, stoga su upravo oni ključni za bolje razumijevanje razvoja i prijenosa ideoloških značajki jezika u Jugoslaviji.

1.1. O jezičnoj politici

Odnos vladajućih prema jeziku, percepcija govornika te društveni, povijesni i ekonomski čimbenici oblikuju ono što nazivamo *jezičnom politikom*. To je jedan od temeljnih pojmova, nužnih za bolje razumijevanje teme rada, ali i duha vremena koje se pokušava opisati, a predstavlja se kao „cijeli skup mjera i odnosi se na regulaciju različitih pitanja, od kojih niti jedno ne može biti oslobođeno ideologije, odnosno politike“ (Škiljan 1988: 8). Njena se uloga ogleda u činjenici da „jezična politika istovremeno odražava društvo u kojem nastaje i odnose koji u tom društvu postoje“ (Katnić-Bakaršić 2012: 92). Već iz prvih nekoliko rečenica jasno je kako je pojam uvelike određen socijalnim aspektima nekog društva te predstavlja njegov jasan odraz. Upravo u tom terminu ogledaju se temeljne vrijednosti i tendencije društva. Ovisnost društva i njegove jezične politike razvidna je te se interdisciplinarni pristup terminu nameće kao *a priori* činjenica. Bitno je istaknuti kako jezična politika svoju realizaciju ponajbolje ostvaruje kroz javnu komunikaciju, koju možemo opisati kao „saobraćanje komunikacijskim kanalima koji se nalaze pod nekim oblikom formalne društvene kontrole i u društveno strože normiranim situacijama“ (Škiljan 1988: 8). Upravo je to razlog zbog kojeg

su akademski, politički i medijski tekstovi – govoreni ili pisani – oni u kojima se ponajbolje očituju društvene, političke i ideološke tendencije vladajuće skupine u određenom povijesnom razdoblju. Diskursom, posebno onim koji se u određenom vremenskom okviru smatra nadređenim, prenose se poželjene vrijednosti i obrasci ponašanja, ali i diskriminiraju ona ponašanja i vrijednosti koje izlaze iz okvira aktualne jezične politike. Autor naglašava – a i razvidna je – povezanost javne komunikacije koja ima hijerarhijski viši status s privatnom komunikacijom. U tom kontekstu potrebno je reći kako privatna komunikacija poprima obrasce javne komunikacije, pa se često elementi javne komunikacije jasno uočavaju u privatnoj. Uočavamo kako se veza društvenih i jezičnih pojava produbljuje i preslikava na sve aspekte komunikacije. Imajući na umu prethodno spomenutu povezanost dviju vrsta komunikacije, treba reći kako su za jezičnu politiku, a i samu temu ovoga rada najrelevantnije uporabe jezika u administraciji, procesima obrazovanja, sredstvima masovne komunikacije i politici. (Ibid.: 8-9) Naglasak je stavljen na javnu komunikaciju. Marina Katnić-Bakaršić u svom djelu *Između diskursa moći i moći diskursa* ističe kako je „potreba za normiranjem, kontroliranjem jezika prirodna jer sređen jezik olakšava komunikaciju, funkcioniranje obrazovnog sustava i javnog diskursa“ (Katnić-Bakaršić 2012: 92). Upravo će pokušaji normiranja jezične situacije u Jugoslaviji biti mjesto brojnih političkih i lingvističkih prijedora. Jezična politika, ali i ideološki sustavi, u većini slučajeva teže uspostavljanju jedinstvenog, zajedničkog uzusa primjenjivog u svim situacijama. O toj temi progovara i Maciej Czerwiński, koji kodifikaciju jezika ili nastanak kulturnog kanona jedne nacije razumije kao „stvaranje vjerodostojnoga znakovnog poretka odnosno naracije koja može funkcionirati kao supstitut određenog mišljenja o toj kulturi (na isti način na koji znakovi funkcioniraju kao supstituti određenih izvanjezičnih entiteta). Naracija dakle uspostavlja manje ili više unificiranu viziju kulture, a takva unificiranost stvara prirodan osjećaj da je kanon kulture nešto prirodno što proizlazi iz realnih, izvan jezika postojećih, činjenica“ (Czerwiński 2011: 44). Shvaćajući težnju za kodifikacijom odnosno normiranjem jezika prirodnom, nameće se zaključak kako će takav, kodificiran jezik prožeti sve razine i stilove jezika te postati svojevrsni metajezik jedne skupine odnosno nacije. Govoreći o javnoj komunikaciji, autor ističe važnost *društvene strane* jezične politike smatrajući kako se svaka jezična politika „odvija ne samo u sasvim određenom društvenom kontekstu nego je i njime fundamentalno određena“ (Škiljan 1988: 12). O toj temi progovara i Katnić-Bakaršić ističući kako se „sve dešava u socijalnom kontekstu“, a baš je kontekst predmet Škiljanova proučavanja pa tako autor opisuje društveni kontekst kao segment jezične politike kojem pripadaju „svi elementi koji utječu na jezičnu politiku a ne pripadaju jezičnom sistemu,

njegovoj strukturi, popisu njegovih jedinica ni njihovu ostvarenju u govoru“ (Katnić-Bakaršić 2012: 92). Takvi elementi vrlo su važni jer određuju orijentaciju određene jezične politike te stvaraju teren za izgradnju ideologije iza koje stoji moć određene društvene skupine.

1.2. O utjecaju konteksta na jezičnu politiku

Povezanost lingvističkih i nelingvističkih čimbenika te sjedinjenje komunikacijske funkcije jezika i funkcije koju jezik ima u izgradnji identiteta ponajbolje se ogledaju u samom terminu jezične politike. Sue Wright navodi kako je težnja za planiranjem jezične politike „neovisno o tome zamišlja li se kao eksplicitna provedba određene javne politike ili se pak razvija neslužbeno pod samo općenitim vodstvom nekih društvenih grupa“ središnji element izgradnje državnog sustava u kojem elite potiču jezičnu asimilaciju unutar grupa (Wright 2010: 7). Mogli bismo tako jezičnu politiku opisati kao pojam u kojem se ogledaju političke tendencije specifične za neko razdoblje jezične povijesti grupe. To je i razlog zašto je bitno, za analizu kojoj je cilj prikazati ostvarivanje i prijenos ideoloških reprezentacija putem jezika, opisati jezičnu politiku, konkretnije jezičnu politiku provedenu u Jugoslaviji. Ona je otisak jednog vremena i načina razmišljanja te odnosa prema jeziku, u ovom slučaju jezicima. Proučavanja jugoslavenske jezične politike zahvaćaju razdoblje od završetka II. svjetskog rata pa do 70-ih godina prošlog stoljeća, stoga je opravdano postaviti pitanje: *Kakvo je stanje jezične politike krajem II. svjetskog rata?*

1.3. Jezične politike u Jugoslaviji

Ustavom *Federativne Narodne Republike Jugoslavije* donesenim 1946. godine Jugoslavija je određena kao „savezna narodna država republikanskog oblika, zajednica ravnopravnih naroda, koji su na osnovu prava na samoopredeljenje, uključujući pravo na otcpljenje, izrazili svoju volju da žive zajedno u federativnoj državi“⁵, ističući pritom kako „*Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju* sačinjavaju: *Narodna Republika Slovenija, Narodna republika Hrvatska, Narodna Republika Bosna i Hercegovina, Narodna Republika Srbija, Narodna Republika Crna Gora i Narodna Republika Makedonija. Narodna Republika Srbija* u svom sastavu ima *Autonomnu pokrajinu Vojvodinu i Autonomnu kosovsko-metohijskuoblast*. „Ustav je napisan po sovjetskome uzoru i afirmirao je novi društveno-ekonomski sustav koji se temeljio na centralističkom upravljanju i državnom vlasništvu nad svim važnijim resursima (revolucionarni etatizam)“ (Mihaljević 2011: 34). Iz članka Nataše Bašić *Ljudevit Jonke i jugoslavenski jezični unitarizam* saznajemo kako je Ustav čitan četiri

---

⁵Preuzeto iz Ustava *Federativne Narodne Republike Jugoslavije* donesenog 31. siječnja, 1946. godine. www.restitucija.rs/index.php/legarh/47-ustav..1946/download posjećeno 19. 8. 2016. U 20: 00)

puta na četirima jezicima – slovenskom, hrvatskom, srpskom i makedonskom jeziku, poštivajući tako ravnopravnost jezika i ideju *jezičnog pluralizma*. Šezdesete su godine artikulirale još veće jezične nesuglasice između hrvatske i srpske ideje o jezičnoj politici okupljene oko Matice hrvatske i Matice srpske. Matica hrvatska u suradnji s dvadeset i devetoricom hrvatskih lingvisti i književnika 15. ožujka 1967. potpisala je Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika⁶ (Pranjković 2005: 37). U njoj su „zahtijevali jasnu i nedvojbenu jednakost četiriju hrvatskih književnih jezika: slovenskog, hrvatskog, srpskog i makedonskog te dosljednu primjenu hrvatskoga književnog jezika u školama, novinarstvu, javnom i političkom životu, na radiju i televiziji“ (Ibid.). Reakcije na zahtjeve i Deklaraciju bile su veoma žestoke. Njeni su potpisnici optuženi za nacionalizam, rušenje koncepta bratstva i jedinstva te osnova samoupravnog socijalizma (Ibid.). Nezadovoljstvo na optužbe predstavljaju začetak masovnog pokreta, to jest *maspoka*, nazvanog *hrvatsko proljeće* čiji je cilj odbacivanje novosadskog dogovora. „Započelo je *Izjavom* Matice hrvatske od 14. travnja, a nastavljeno *Zaključkom* Hrvatskog filološkog društva (na godišnjoj skupštini 8. svibnja 1971.) te priopćenjima Instituta za jezik 16. svibnja 1971, odnosno Društva književnika Hrvatske 1. srpnja 1971“ (Ibid., 40). Proglasi institucija nisu bili dugi, ali su nedvosmisleno izrazili razočaranost realizacijom zaključaka donesenih novosadskim dogovorom. Odgovorsuprotstavljene strane nije trebalo dugo čekati pa je tako na 21. sjednici *Predsjedništva Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije* (CK SKJ-a) donesena zabrana o radu Matice hrvatske, ali i odluka o zatvaranju mnogih članova te ustanove i/ili sudionika hrvatskoga proljeća. Autor ističe kako se istodobno s odbacivanjem Novosadskoga dogovora počelo s izradom novoga hrvatskoga pravopisa, koji se trebao pojaviti početkom rujna 1971. godine (Ibid., 37). Autori tog pravopisa bili su Stjepan Babić, Božidar Finka i Milan Moguš, a njihov je *Hrvatski pravopis* prilikom tiskanja doživio brojne probleme. Pravopis se uopće nije pojavio „već tiskani arci završili su u tvornici papira, a uvezeno je samo 600 primjeraka s naznakom *samo za internu upotrebu*“ (Ibid., 42). Ivo Pranjković ističe kako je *Hrvatski pravopis* konačno izdan u Londonu 1972. godine pa je stoga, prikladno, nazvan *Londoncem*. U Hrvatskoj je objavljen 1990. godine (Ibid., 37). Val studentskih prosvjeda motiviran željom za liberalizacijom socijalističkog sustava utječe na promjenu stava *Komunističke partije Jugoslavije* prema jezičnoj politici i položaju hrvatskoga jezika u

---

⁶Više o Deklaraciji u: Hekman, Jelena; *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika: građa za povijest Deklaracije*; Matica hrvatska; Zagreb, 1997.; Babić, Stjepan; *Deklaracija – činjenice i pretpostavke*; Jezik: časopis za kulturu hrvatskog književnog jezika, Vol. 55 No. 1. siječanj, 2008.; Jandrić, Berislav; *Pogledi na deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*; Hrvatski institut za povijest, Povijesni prilozi, Vol. 18 No. 18. travanj, 2000.

njoj. Sljedeću godinu, 1972., obilježila je provedba tzv. *amandmanske politike*. „Trideset i šest amandmana, koji su činili sastavni dio Ustava *Socijalističke Republike Hrvatske*, objavljeni u 9. broju *Narodnih novina* 6. ožujka 1972. godine. Tim su se amandmanima regulirala i pitanja naziva jezika i uporabe pisma u SR Hrvatskoj“ (Ibid., 43). Amandmanima se ističe kako je u javnoj uporabi hrvatski književni jezik koji je ujedno standardni oblik hrvatskog ili srpskog te naglašava se ravnopravnost jezika i pisama svih naroda i narodnosti (Ibid.). Rezultati amandmanske politike su uporaba naziva *hrvatski književni jezici* njegova provedba u školstvu i javnoj upravi. Vidimo kako rezultati hrvatskog proljeća dovode do liberalizacije jezične politike tog razdoblja te miješanja tipova jezične ideologije. Jezična je asimilacija dominantan tip ideologije, ali uočavamo naznake ponovnog jezičnog pluralizma, makar na deklarativnoj razini. Osamdesete godine prošlog stoljeća, iz jezičnopolitičke perspektive, provedene su u znaku *borbe protiv nacionalizma u jeziku*. Prijepori su vezani uz jezik udžbenika u osnovnim i srednjim školama, a odnosi među suprotstavljenim stranama dodatno se zaoštravaju. U okviru *Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu* napravljen je elaborat *Jezična problematika u funkciji nacionalističke ideologije* u kojem se upozorava na „eskalaciju nacionalizma“ i „radikalizaciju zahtjeva iz Deklaracije“ te na časopis jezik „kao glavno izvorište jezičnog nacionalizma“ u SR Hrvatskoj (Ibid.) Važno je istaknuti kako se D. Brozović, R. Katičić, S. Babić, B. Finka, Z. Vince i M. Moguš i drugi smatraju protagonistima nacionalističke jezične politike u Hrvatskoj. Val nacionalizma dodatno je potaknuo i članak Stipe Šuvara i Franje Buturca *Nacionalizam i jezik*. U članku autori iznose antinacionalističke stavove u kojima se posebno obaziru na situaciju u školstvu, ističući nezadovoljstvo „iskorjenjivanjem srbizama“ pod izlikom brige Hrvata za jezik (Ibid., 46). Autor navodi kako je u srpnju 1985. godine postavljeno delegatsko pitanje „vezano za pojave nacionalizma u udžbenicima, stoga je Republički komitet morao istražiti tu pojavu, a istraživanje nije pokazalo naznake „alarmantnog prodora nacionalizma u udžbenike“ (Ibid., 47). Takav zaključak *Društveno-političko vijeće Sabora* odbacuje, ističući da su „nacionalističke pojave u jeziku pojedinih udžbenika za osnovno i srednje obrazovanje zabrinjavajuće“ (Ibid.). Ovakvi događaji i prijepori rezultirali su pojačanim radom na jezičnim pitanjima i problemima te proučavanjima jezičnih tendencija.

Kratkim prikazom jezičnopolitičkih tendencija jasno uočavamo postojanje dviju suprotstavljenih jezičnopolitičkih ideja. Hrvatska je strana od jezične politike očekivala ravnopravnost istočne i zapadne varijante dok je srpska težila prevladavanju istočne. Njihova koegzistencija uzrokovala je brojne prijepore i jasno prikazala odnose moći. Srpska strana i

istočna varijanta ostvarile su premoć jer su imali podršku vladajuće elite. Takvi odnosi u jezičnoj politici preslika su kretanja ideoloških reprezentacija, a izmjena tipova jezične ideologije vrlo je znakovita. Naime ona upućuje na nestabilnost sustava ideoloških reprezentacija.

1.4. Uvjetovanost društvenog konteksta i jezične politike

Govoreći o *elementima društvenog konteksta* jezične politike, Škiljan razlikuje *izvanlingvističke elemente* od *lingvističkih*. Izvanlingvistički se elementi mogu razvrstati u 6 osnovnih skupina, a to su: *demografski, ekonomski, kulturni, socijalni, politički* i *pravni* činioci koji značajno utječu na jezičnu politiku. Demografski faktori odnose se na „broj, proporcije i distribuciju govornika različitih jezika na području na kojem se provodi neka jezična politika“ (Škiljan 1988: 13). Ekonomski čimbenici uvelike određuju jezičnu politiku jer „komunikacija jezikom uvijek prati cirkulaciju radne snage, roba i novca na nekom području dok jezična djelatnost stoji kao nužan preduvjet stvaranja svakog oblika tržišta i njegova održavanja“ (Ibid., 15). Iz prethodno rečenog uočavamo kako je za uspostavu i održanje željenog ekonomskog sustava potreban zajednički jezik, odnosno standard. Razgovor o toj problematici Škiljan završava tvrdnjom kako ekonomski odnosi u određenom društvenom sustavu djeluju na njegovu jezičnu politiku determinirajući socijalni status govornika-sudionika toga društva (Ibid., 16). Od velike važnosti za svaku jezičnu politiku svakako jest i kulturno okruženje u kojem se ona provodi. Tako Škiljan kao elemente na kojima se izgrađuje jezična politika izdvaja: postojanje ili nepostojanje pismenosti, njezin stupanj i njezina proširenost među stanovništvom, prisutnost nekog jezika u obrazovnim procesima i sredstvima masovne komunikacije, njegova primjerenost upotrebi u književnosti i znanosti u širem smislu (Ibid.). Sljedeći su bitni elementi određenja jezične politike nekog govornog područja politička dimenzija i pravni činioci. O važnosti političke dimenzije na jezičnu politiku bespredmetno je raspravljati, ali važno je istaknuti utjecaj jezika politike na javnu komunikaciju (Ibid., 18). Škiljan napominje kako je od posebne važnosti za svaku jezičnu politiku činjenica da se „svaka politička teorija zasniva na određenom skupu ideja, koje se u suvremenoj političkoj praksi uvijek konstituiraju kao ideologija“ (Ibid.).

Sljedeće će poglavlje prikazati odnose i povezanost istaknutih nelingvističkih elemenata u kontekstu razvoja jugoslavenske jezične politike i implementacije ideoloških značajki u jezik. Važnost nelingvističkih elemenata očituje se u činjenici da oni izgrađuju društveni kontekst te su ključni za bolje razumijevanje čitavog razdoblja.

1.4.1. Jugoslavenski društveni kontekst: od ideje do ideologije

*Jugoslavenska ideja*⁷ – ideja o ujedinjenu Južnih Slavena – javlja se u prvoj polovici 19. stoljeća i to idejama *ilirskog pokreta*⁸. „Misao o stvaranju zajedničke države Južnih Slavena nastala je na pretpostavci o njihovoj etničkoj, jezičnoj i kulturnoj srodnosti te o zajedničkom interesu u borbi za oslobođenje od tuđinske vlasti – Habsburške Monarhije i Osmanlijskog carstva“ (Matković 2003: 16). Tijekom *hrvatskog narodnog preporoda* ova se ideja zadržava na razini kulture, ali početkom 20. stoljeća postaje temeljem konkretnog političkog programa i djelovanja. Program jugoslavenskog ujedinjenja, kako ga je zamislio Josip Juraj Strossmayer, polazi od činjenice da su jugoslavenski narodi već formirali nacionalne identitete te da bi jugoslavenska zajednica morala biti zajednica potpuno ravnopravnih naroda. Njegova ideja temelji se na priznavanju nacionalnih razlika s ciljem stvaranja federativno uređene Jugoslavije (Ibid., 19-20). Jugoslavenska misao slabo je prodirala do srpskih političara, ali i naroda jer se u tom razdoblju na području Srbije razvijala *konceptija velike Srbije*⁹. Koncept je to u potpunosti suprotstavljen ideji jugoslavenstva, a cilj koncepta bila je uspostava srpske dominacije na području Balkana¹⁰. Obje su ideje oformljene sredinom i u drugoj polovici 19. st., a razdoblje istraživanja na kojem se temelji rad obuhvaća vremenski period od 1954. pa da 1971. godine, stoga povijesna zbivanja do II. svjetskog rata, iako povijesno važna, nisu relevantna za rad.

Dolaskom Adolfa Hitlera na vlast, godine 1933., započinje razdoblje velikih promjena i nestabilnosti na europskoj političkoj sceni. Još *Pivničkim pučem*, do kojega je došlo 1923.

---

⁷Jugoslavenska ideja, u najširem smislu, predstavlja ideju o kulturnom i političkom okupljanju svih Južnih Slavena, a ilirsko ime, korišteno tijekom hrvatskog narodnog preporoda, koristilo se kako bi se izbjegle pokrajinske i jezične raznolikosti južnoslavenskog etničkog teritorija. Valja istaknuti kako zabranom ilirskog imena (1843.) nije zamrla ideja okupljanja Južnih Slavena, već je na toj osnovi 1847. godine, u užem Strossmayerovom krugu nastao nacrt o ujedinjenju svih, pa i Bugara, u *nezavisnu i slobodnu, narodnu i državnu zajednicu jugoslavensku*. Povijesna zbivanja krajem 19. stoljeća sužila su ideju o jedinstvu južnoslavenskih naroda na područje bez Bugarske. „prema tome, u daljem povijesnom razvoju u 20. st. valja razlikovati složenice južnoslavenski narodi, koja označava sve Južne Slavene, i jugoslavenski narodi, koja označava Južne Slavene u granicama Jugoslavije.

⁸ Više o *ilirskom pokretu* vidi: Šidak, Jaroslav; *Hrvatski narodni preporod – ilirski pokret*; Školska knjiga: Stvarnost; Zagreb, 1988.; Despalatović, Elinor, Murray; *Ljudevit Gaj i ilirski pokret*; Srednja Europa; Zagreb, 2016. O jezičnim pitanjima i rješenjima u razdoblju ilirskog pokreta vidi: Šicel, Miroslav; *Programatski spisi hrvatskog narodnog preporoda*; Matica hrvatska; Zagreb, 1997., a iz kulturno-povijesne perspektive o tom razdoblju više u: Herceg, Jakša; *Ilirizam*; Zadruga profesorskog društva; Beograd, 1935.; Tarfa, Branka; *Značenje narodnog preporoda za hrvatski jezik*; Croatica et Slavica Iadertina; UDK 811.163.42“18“

⁹ Korijeni te koncepcije nalaze se u jezičnim kriterijima, koje je zacrtao *Vuk Stefanović Karadžić*. On je zastupao mišljenje kako je štokavsko narječje jezična činjenica svojstvena isključivo Srbima. „Prema tome, svi su štokavci Srbi bez obzira na vjeru“ (Matković 2003: 22). Karadžićevu ideju razradio je *Ilija Grašanin* 1844. u djelu *Načertanije*. Ono se temeljilo na radu Čeha *Františka Zacha*. Ta ideja imala je snažan utjecaj na političku scenu u Srbiji (Ibid., 22-24).

¹⁰O koncepciji Velike Srbije, od samog nastanka do trenutne političke situacije, pogledati u: Despot, Zvonimir, Tadić Danijel; *Ideja o Velikoj Srbiji: od Ilije Grašanina do Tomislava Nikolića: Izvori velikosrpske ideologije, politike i agresije*; Naklada Večernji list; Zagreb, 2012.

godine u Bavarskoj, počinje snažan uspon njemačke nacionalističke ideje temeljene na antisemitizmu, antikomunizmu i antikapitalizmu. Te ideje postaju temelj najvećeg vojnog sukoba dvadesetoga stoljeća. Prvog rujna 1939. napadom Njemačke na Poljsku započinje II. svjetski rat (Matković 2003: 232). Na samom početku rata jugoslavenska vlada izdala je *izjavu o neutralnosti*, kojom se ogradila od sudjelovanja u II. svjetskom ratu. Hitler je 6. travnja 1941. ipak napao Jugoslaviju, koja je kapitulirala već 17. travnja iste godine. Teritorij Kraljevine Jugoslavije podijeljen je između Njemačke, Italije, Crne Gore, Bugarske, Mađarske, Srbije, Nezavisne Države Hrvatske i Albanije (Ibid., 242-243). U takvim političkim okolnostima, u kojima su nazočnost i postupci fašističkih okupacijskih snaga – njemačkih, talijanskih, mađarskih i bugarskih – izazivali negodovanje stanovništva jača antifašističko raspoloženje. Kapitulaciju Kraljevine Jugoslavije *Komunistička partija Jugoslavije*, koja od proglašenja *Obznane* djeluje ilegalno¹¹, iskoristila je za ostvarenje svojih ciljeva: preuzimanje vlasti i uspostavu socijalističkog modela društveno-ekonomskih odnosa na teritoriju cijele okupirane države s željom oslobođenja od *velikosrpske hegemonije*. „Zato je sročila parolu *bratstvo i jedinstvo* kao glavnu odrednicu svoje agitacije za mobiliziranje masa“ (Ibid., 253) Početkom 1941. godine KPJ osniva savjetovanja rukovoditelja KPJ-a bivše države na kojima je posebna pozornost usmjerena prema pripremu za oružanu borbu – *partizanski rat*. Hrvoje Matković ističe kako je borba za obranu protiv okupatora, za obnovu Jugoslavije pod komunističkim vodstvom u partijskim dokumentima i kasnijoj literaturi nazvana *Narodnooslobodilačkim pokretom* (NOP-om) (Ibid.). Autor ističe kako je razvitak antifašističke borbe, pod vodstvom KPJ-a, poprimio široke razmjere. Potkraj studenog 1942. u Bihaću osnovano je *Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije* (AVNOJ), a godinu kasnije u Jajcu održava se drugo zasjedanje AVNOJ-a na kojem je AVNOJ proglašen zakonodavnim i predstavničkim tijelom Jugoslavije i to na federativnoj osnovi kako bi se sačuvala ravnopravnost jugoslavenskih naroda. *Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije* (NKOJ) preuzima ulogu vlade i od tada se jugoslavenska država, obnovljena u antifašističkoj borbi, naziva *Demokratskom Federativnom Jugoslavijom* (DFJ) (Ibid., 257). Ovakvom se odlukom afirmiraju stavovi Josipa Juraja Strossmayera o osnivanju federativne Jugoslavije iako će tijekom povijesti uvelike izmijeniti njegovu početnu ideju.

---

¹¹*Komunističku partiju Jugoslavije* razdirale su unutarnje frakcijske borbe, a poseban udarac zadala je uspostava šestosiječanjskog režima. Određeno sređivanje stanja u redovima KPJ-a uslijedilo je nakon dolaska na položaj glavnog tajnika (generalnog sekretara) Josipa Broza Tita 1937. godine. On je stranku pokušao izvući iz izolacije, ostajući i dalje na pozicijama klasne borbe kao temeljne odrednice komunističkog programa (Matković 2003: 251).

Tijek rata i napredovanja *Jugoslavenske armije* uvjetovala su pad Nezavisne Države Hrvatske i bijeg njenih vođa te pristaša, a za to je vrijeme KPJ trebala međunarodno priznanje od velikih antifašističkih sila kako bi još više učvrstila svoju vlast. Međunarodno je priznanje stiglo 7. ožujka 1945. godine osnutkom jedinstvene jugoslavenske vlade na čelu s Josipom Brozom Titom. Vlada se sastojala od predstavnika *Komunističke partije*, malog broja članova izbjegličke vlade Kraljevine Jugoslavije i građanskih političara, koji su sačinjavali malu i relativno slabu parlamentarnu opoziciju. U tako postavljenim uvjetima KPJ je imala potreban legitimitet i snagu potrebnu za uspostavljanje željena ideološkog i političkog sustava. Isto tako vidimo kako je KPJ legitimizaciju moći temeljila na antifašističkoj borbi. Potrebno je istaknuti kako je nakon komunističkoga osvajanja vodeću ulogu na jugoslavenskoj političkoj sceni imala *Narodna fronta*. Bila je to „opća politička organizacija koja je zapravo bila pod potpunim nadzorom KPJ-a. Uspostavom potpune kontrole u Ustavotvornoj skupštini, uz već postojeću stvarnu kontrolu političkoga i društvenoga života, KPJ je dobio ustavne pretpostavke za samostalno organiziranje vlasti i eliminaciju političkoga pluralizma“ (Mihaljević 2011: 34). U takvim uvjetima brzo dolazi do promjene tipa jezične ideologije što možemo tumačiti obilježjem nestabilnoga ideološkoga sustava.

Vidimo kako se društveno-povijesna kontekstualizacija razdoblja, koja uključuje sve nelingvističke elemente, nametnula nužnom za bolje razumijevanje povijesnih silnica koje su sudjelovale u kreiranju *ideologije marksizma kominternovskog tipa* ili titoizma na području Jugoslavije.

1.5. Tipovi jezične ideologije

Iz nužnosti deskripcije društvenih, povijesnih, ekonomskih, kulturnih i pravnih silnica koje prethode i opisuju nastanak Jugoslavije, vidi se potreba za kontekstualizacijom, odnosno neraskidiva veza između nelingvističkih i lingvističkih elemenata jezične politike. U ovom kontekstu značajna je podjela koju izvodi Juan Cobarrubias, a kojom se koristi i Škiljan, pa oni tako razlikuju četiri osnovna *tipa jezične ideologije*, a to su *jezična asimilacija*, *jezični pluralizam*, *vernakularizacija* i *internacionalizacija*.¹²Kako je prethodno naglašeno, *avnojska*

---

¹²Dubravko Škiljan jezičnu asimilaciju opisuje kao težnju za tim da svi govornici, bez obzira na to koji im je jezik materinji, ovladaju *dominantnim* idiomom“ (Škiljan 1988: 18). Jezični pluralizam je jezično, ali i političko načelo kojim se „funkcionalno održava jezična raznolikost“ (Škiljan 1988: 18). Juan Cobarrubias pod terminom jezičnog pluralizma podrazumijeva supostojanje različitih jezičnih grupa i njihovo pravo na zadržavanje i njegovanje jezičnog i kulturnog naslijeđa (Cobarrubias 1983: 65). Proces vernakularizacije i internacionalizacije opisao je Ronald Wardhaugh. Vernakularizacije je tako „uspostavljanje ili elaboracije urođeničkih jezika i njihovo preuzimanje kao službenih jezika“, dok je internacionalizacija „preuzimanje neurođeničkih jezika šire komunikacije ili kao službenih jezika ili u svrhu edukacije ili trgovine“ (Wardhaugh 2008: 115).

jezična politika, odnosno politika koja je promicala ideje jezičnog pluralizma, napuštena je već početkom 50-ih godina dvadesetoga stoljeća. Simbol novog smjera postaje Novosadski dogovor održan u prosincu 1954. godine. Pranjković ističe kako je sastanku prethodila *anketa o pitanjima srpskohrvatskog jezika i pravopisa*, a potaknulo ju je uredništvo *Letopisa Matice srpske* iz Novog Sada (Pranjković 2005: 31). Taj događaj označio je početak retorike koja je protežirala ujednačavanje hrvatskog i srpskog jezika. Novosadski sastanak rezultirao je zaključcima raspoređenima u 10 točaka, a Pranjković napominje kako se u tih 10 točaka, između ostalog, „isticalo kako je narodni jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca jedan jezik te da je stoga i knjiženi jezik jedinstven, s dva izgovora, ijekavskim i ekavskim, da u nazivu jezika treba isticati oba sastavna dijela (tj. hrvatski i srpski) te da su pisma i izgovori ravnopravni.“ (Ibid.). Takav pristup rješavanju jezičnopolitičkih pitanja mogli bismo okarakterizirati kao jasan primjer jezične asimilacije. Potrebno je naglasiti kako tipovi jezične ideologije ne isključuju jedan drugog pa ih je potrebno promatrati iz perspektive mogućih kombinacija. Ne čudi činjenica, očita iz prethodnih poglavlja, da je početni jezični pluralizam zamijenjen jezičnom asimilacijom koja je ublažena prividnom ravnopravnošću.

2. O ideologiji

Današnje shvaćanje pojma *ideologije* značajno je izmijenjeno od njegova početna određenja i opisa. Valja istaknuti kako se pojam pojavljuje davne 1796. godine u Francuskoj, a označavao je znanost o idejama. Njegov ga je autor, francuski mislilac, Antoine Destutt de Tracy prikazao u djelu *Elementi ideologije*. Ravlić ističe kako je pojam ideologije u svom prvotnom značenju sadržavao četiri elementa pa je tako Destutt de Tracyeva *ideologija* pojam koji omogućava relativno cjelovitu teoriju objašnjavanja ljudskog svijeta i iskustva, program društvene i političke organizacije, upućenost na javno djelovanje s namjerom pridobivanja potpore i ostvarivanjem programa te zaključno, ideja o posebnoj ulozi intelektualaca (Ravlić 2001: 148). Tako postavljeni odnosi u tumačenju ideologije lišeni su ideologizacije, ali percepcija tog pojma mijenjala se tijekom godina te dobila svojevrsan pejorativan predznak. Pojam je to snažno ideološki obilježen, a za njegovo bolje razumijevanje potrebno je istaknuti dva pristupa njegovu proučavanju – *marksistički* i *konzervativnoliberalni*. Marksističko shvaćanje ideologije ogleda se u stavu da je ideologija vrsta lažne svijesti, dok konzervativnoliberalno shvaćanje pristupa ideologiji kao izrazito zatvorenom, represivnom sustavu mišljenja (Ibid., 147). U ovom kontekstu marksizam se smatra znanošću koja istinito objašnjava društvo i njegove zakonitosti, a liberalizam otvorenim sustavom mišljenja koji „pojam ideologije reducira na totalitarne ideologije (komunizam, fašizam) kao zatvorene sustave mišljenja koji imaju ambiciju da dokraja objasne sve ljudske stvari i nesnošljivi su prema drugačijim gledanjima ili teorijama te instaliraju neku skupinu (Židove ili kapitaliste) kao neprijatelja, kojeg treba uništiti revolucijom“ (Ibid.).

Iz ovog kratkog uvoda o ideologiji jasno je kako postoje oprečna mišljenja i doživljaji pojma ideologije, stoga je neophodno detaljnije opisati ideologiju. U novijim se promišljanjima ideologija shvaća kao racionalna borba, prirodna sastavnica društvenog života i posljedica ljudske racionalnosti, a takvo viđenje ideologije povezano je s nastojanjem da se zasnuje vrijednosno neutralan pojam ideologije (Ibid.). Ideologijama se smatraju skupovi ideja, pojmova i njihovih značenja koji daju odgovore na brojna pitanja. Razlog tomu leži u činjenici da ideologije „predstavljaju poseban tip kulturne tvorbe, koja daje jasno formulirane, vrijednosno nabijene i usmjeravajuće interpretacije svijeta, nužne u doba kad tradicionalne forme usmjeravanja prestaju obavljati tu praktičnu funkciju, pa je, dakle, u njima praktična društvena funkcija bitnija o spoznajnoteorijske funkcije“ (Ibid., 148). Ovako postavljena definicija ideologije vrlo je simptomatična jer sugerira kako se ideologije formiraju u trenucima kada zastarjele društvene forme gube na snazi i potrebno je uspostaviti nove. U toj

činjenici ovjerava se društvena snaga svake ideologije, ali i njihova potreba jer se njima prevladavaju doba nesigurnosti i promjene. Ovisnost ideologije o društvenim odnosno socijalnim faktorima i o socijalnom kontekstu općenito jasno se uočava u jezgrovitoj definiciji ideologije koju postavlja Teun A. Van Dijk, definirajući ju kao „osnovu društvenih predodžbi koju dijele pripadnici neke skupine“ (van Dijk 2006: 21). Takav pristup ideologiji upućuje na činjenicu da ideologija omogućava pripadnicima društvenih skupina stvaranje društvenih mentalnih reprezentacija i uvjerenja na temelju kojih pojedinci djeluju. Socijalni kontekst, koji leži u pozadini svake ideologije, oblikuje mentalne reprezentacije i upućuje ljude na djelovanje u skladu s njima. Slaven Ravlić sugerira važnost društveno-povijesne kontekstualiziranosti ideoloških reprezentacija, izjednačujući ju s „društveno uvjetovanim mišljenjem, a društveno uvjetovano se smatra misao koja je nerazdvojno povezana s osnovnim kolektivnim životnim iskustvom, htijenjem i djelovanjem pojedinih društvenih grupa“ (Ravlić 2001: 150). Autor ističe kako se ideologija općenito shvaća kao svaki javno izražen sustav znanja, skup vjerovanja i svako organizirano predstavljanje mišljenja, stajališta i vrijednosti prema političko-socijalnim fenomenima.

2.1. Politička ideologija

Ideologija je pojam snažno povezan s politikom i političkom moći, a to se ponajbolje vidi su stavu političara, ali i većeg dijela javnosti određenih grupa, prema kojem je svrha ideologije osvajanje ili zadržavanje političke moći, i to najčešće na način koji je opisan u prethodnom poglavlju. U kontekstu političke ideologije potrebno je istaknuti neka njena obilježja. Slaven Ravlić ističe kako politika „nije samo borba za moć, nego pokušaj da se svijet oblikuje prema određenoj zamisli, a da su ideje moćni pokretači djelovanja jer nude orijentaciju i vode čovjeka te njegovim postupcima daju smisao, imajući pritom na umu da je ta funkcija ideologije osobito izražena u prijelomnim i nesigurnim razdobljima života zajednice“ (Ibid., 154). Uočavamo kako političke nesigurnosti i krize pospješuju širenje i internalizaciju ideoloških reprezentacija. Objašnjenje za to pronalazimo u odgovorima koje ideologija nudi. Kako je rečeno ona predstavlja skup ideja, mišljenja, vjerovanja i iskustava koja dijele pripadnici skupine, pa osim osjećaja pripadnosti grupi, pojedinci dobivaju svojevrsnu sigurnost u nestabilnim vremenima.

2.1.1. Obilježja političke ideologije

Autor ističe kako „politička ideologija pridonosi ispunjenju osobne potrebe za identitetom i razvojem ljudskih bića“ (Ravlić 2001: 157). Pojedinci, preuzimanjem ideoloških reprezentacija, izgrađuju svoje sustave znanja, ideja, vjerovanja i predodžbi. Upravo se u

tome nabolje manifestira primamljivost ideologije kojoj doprinosi i činjenica da „političke ideologije pribavljaju perspektivu s kojom se svijet može razumjeti i protumačiti.“ (Ibid., 148). Upravo posredstvom ideologija pojedinci svijet mogu doživjeti jasnijim, transparentnijim i uopće lakšim jer ideologija nudi brojne, jasne odgovore i time privlače mase od kojih se očekuje samo implementacija gotovih obrazaca ponašanja i reprezentacija koje ideologija nudi. U tom kontekstu, politička ideologija daje jasne odgovore na brojna fundamentalna pitanja o životu, životnim vrijednostima, prošlosti i važnosti pojedinca u zajednici, stvarajući čvrste mentalne reprezentacije i obrasce ponašanja. Takav, čvrst sustav uvjerenja kod pripadnika grupe stvara isključivost prema drugima i drugačiji jer oni počinju predstavljati prijetnju sustavu. Sve te karakteristike političke ideologije dovode do želje pojedinca za obranom postojećih sustava uvjerenja, mišljenja i ideje pa Ravlić naglašava da „političke ideologije motiviraju djelovanje, koje može biti djelovanje na uspostavljanju ili održavanju određenih vrijednosti i vjerovanja, stvaranju socijalnog pritiska prema postizanju željene društvene promjene ili osnaživanju otpora prema njoj“ (Ibid., 158). Pojedinci će, usvajanjem, to jest internalizacijom, ideoloških reprezentacija, braniti svoje sustave vjerovanja. Razlog tomu pronalazimo u afektivnosti i sugestivnosti ideologije. Ideologije imaju izraženu snažnu afektivnu i sugestivnu funkciju. Njihov cilj je pobuditi osjećaje kod recipijenata s ciljem uspostave ili održanja određenog sustava i stvoriti uvijete za političko djelovanje pa se u tome gleda njihova djelatna vrijednost (Ibid., 155). Kako se do sad moglo zaključiti, političke ideologije ne trpe drugost i alternativnost pa je bitna odlika ideologije olakšavanje procesa izbora i odlučivanja smanjivanjem mogućih alternativa. „Svaka ideologija, kao skup povezanih, više ili manje koherentnih ideja, spaja svijet političkog mišljenja sa svijetom političkog djelovanja. Politička je sfera bitno određena političkim odlučivanjem, a političko odlučivanje je izbor između raznih opcija. Ideologije su bitan oblik sužavanja opsega potencijalnih opcija, pomažu ljudima da odluče, rješavajući nered i dvosmislenost oko političkih pitanja“ (Ravlić 2001: 155). Možemo zaključiti kako ideologija nuđenjem konkretnih obrazaca ponašanja i mišljenja olakšava izbor i rješava nepoznanice. Ideologije nude jasnoću, sustavnost i prividan kontinuitet. Upravo u činjenici da ideologije posjeduju jasne obrasce ponašanja čija je svrha održavanje ili uspostava novog sustava, „političke se ideologije uspostavljaju kao formativna snaga političkih poredaka“ (Ibid.). Ona djeluje kao „oblik socijalnog cementa, opskrbljujući socijalne grupe i cijela društva skupom ujednačavajućih načela i vrijednosti. One su povezane s društvenim klasama jer izražavaju iskustva, interese i aspiracije tih klasa, te stoga pomažu jačanju osjećaja pripadnosti i solidarnosti“ (Ibid., 156). Ideologija postaje vezivno tkivo grupe, ali i poligon na kojem

pojedinci mogu pokazati i ovjeriti svoju pripadnost grupi što dovodi do još snažnije konsolidacije.

Može se učiniti kako ideologija nudi brze i jednostavne odgovore na složena pitanja ljudske egzistencije te da, kada je instrumentalizirana u političke svrhe, dobiva negativan predznak, no ne treba zaboraviti kako je pojam ideologije mnogo širi. „Ideologija odgovara na ljudsku potrebu za značenjem i osjećajem svrhe u životu, pomaže težnjiljudskog bića za priznavanjem njegove kompetencije kao sposobnosti da obavlja zadatke osobnog razvoja i ekonomske produktivnosti na kvalitativno ugodan način“ (Ibid., 154). Uloga koju ideologija ima u izgradnji identiteta pojedinca objašnjava njezinu važnost i snagu kojom se širi i uspostavlja svoje sustave.

3. Kod i kontakt

Ideologija socijalističke Jugoslavije, izgrađena na načelu *bratstva i jedinstva*, relativno je brzo počela težila uspostavi jednog jezika kao jezika javne komunikacije. Uzrok tome pronalazimo u potrebi stvaranja zajedničkog uzusa, prethodno spomenutog, metajezika grupe. Namjera je bila povezati federacije i u potpunosti oživjeti ideju *bratstva i jedinstva*. Jugoslavenski socijalizam temelji se na potpunoj jednakost svih država članica federacije i njenih pripadnika. Stvaranjem zajedničkoga koda omogućila bi se nesmetana komunikacija te bi se ideološke reprezentacije lakše implementirale u mentalne reprezentacije primatelja poruke. Odluka o provedbi jezične asimilacije hrvatskog i srpskog jezika nametnula se prirodnom jer takve jezične tendencije korijene vuku iz tzv. *Bečkog sastanka*. Robert D. Greenberg podsjeća kako su i hrvatski i srpski jezikoslovci i književnici sudjelovali na Bečkom sastanku održanom davne 1850. godine. Cilj sastanka bila je uspostava jedinstva između hrvatskoga i srpskog jezika s namjerom ujedinjavanja svih Južnih Slavena. Upravo taj sastanak predstavlja prvu točku svih daljnjih pokušavanja stvaranja zajedničkog jezika Srba i Hrvata, a Greenberg taj događaj naziva *fenomenom prvog jezičnog sastanka* (Greenberg 2005: 37). Sljedeći sastanak takva tipa jest Novosadski dogovor na kojemu je proglašeno jedinstvo hrvatskoga i srpskoga, odnosno *hrvatskosrpskoga* ili *srpskohrvatskogajezika*. Takvo raspoloženje o jezičnoj situaciji na području Jugoslavije, iako službeno potvrđeno tek Novosadskim dogovorom, postoji od završetka II. svjetskog rata, a korijenje vuče iz vremena prije rata, manifestirajući se u javnom diskursu. Javni diskurs i javna komunikacija postaju *mjestom kontakta* pošiljatelja poruke i njena primatelja. Robert D. Greenberg, u svom djelu *Jezik i identitet na Balkanu – Raspad srpsko-hrvatskoga*, ističe kako je najveća boljka hrvatskosrpskoga jezika *slab unutrašnji identitet* (Greenberg 2005: 31). Razlog tomu možemo pronaći u lošim jezičnim strategijama.

Situacija, u kojoj postoje dvije suprotstavljene jezične politike ujedinjene u jednoj federaciji, dovodi do obostranih snažnih reakcija prilikom osporavanja ustaljenih jezičnih normi, dijalektalnih osnovica i sociolingvističkih struktura jezika. Osjetljivost situacije, prilikom takva jezična razvoja, možemo objasniti činjenicom da je jezik često shvaćen vezivnim tkivom nacije. On svojom simboličkom snagom ujedinjuje pripadnike neke grupe, oblikujući pritom identitete pojedinaca. Upravo su to razlozi opisivanja nastanka *hrvatskosrpskoga*, odnosno *srpskohrvatskoga* jezika.

3.1. Konstruiranje *hrvatskosrpskoga ili srpskohrvatskog* jezika

Valja podsjetiti kako se u zaključcima Novosadskog dogovora raspravljalo o nazivu zajedničkoga jezika pa se tako naglašavala potreba isticanja obiju sastavnica, hrvatske i srpske, stoga u tom razdoblju govorimo o *hrvatskom ili srpskom (srpskom ili hrvatskom)* te *hrvatskosrpskom (srpskohrvatskom)* jeziku (Pranjkoć 2005: 32). Autor navodi kako je većina hrvatskih književnika, znanstvenika i javnih radnika „bila za kompromisno rješenje, tj. za neki tolerantan i/ili pravedan oblik tog pravopisnoga i standardnojezičnoga zajedništva Hrvata i Srba“ (Ibid.). Novosadski dogovor, pa onda i novosadski pravopis izazvao je brojne polemike, a razlog nesporazuma leži u činjenici da se dogovor „na hrvatskoj strani tumači kao priznanje ravnopravnog statusa tzv. zapadne varijante“, a na srpskoj se strani radilo o tome da se jedna varijanta, stalnom uporabom i prisilom, nametne čitavom području *srpskohrvatskog* jezika (Ibid.). Krajnji je rezultat novosadskoga dogovora novosadski pravopis iz 1960., ali i rječnik koji nikad nije dovršen, a do čije je krajnje obustave rada došlo 22. studenoga 1970. godine.

3.2. Modeli jezičnog jedinstva

Kako bismo bolje razumjeli odnose koji su vladali među federativnim republikama i njihovim jezičnim politikama potrebno je ukazati na snažnu povezanost nacionalnosti i jezika. Naime Hrvati i Slovenci pretežito su bili katolici, Srbi i Crnogorci pravoslavci dok su Bošnjaci bili uglavnom muslimanske vjeroispovijesti. Pripadnici svih nacionalnosti govorili su međusobno razumljivim jezicima. Vidimo kako se, iako brojčano male, skupine uvelike razlikuju, a njihova snažna nacionalna određenost zahtijevala je i razlike u jeziku. Potreba za jezičnom razlikovnošću u Jugoslaviji dovela je do razvoja jezičnog nacionalizma. To je pojava koja je uveliko obilježila 70-te i 80-te godine prošloga stoljeća, a bila je motivirana uvjerenjem prema kojem je postojanje nacije nezamislivo bez vlastitoga jezika (Ibid., 22). U socijalističkoj Jugoslaviji postojao je jasan i snažan negativan stav prema nacionalizmu bilo koje vrste. Iz svega navedenoga uočavamo kako veliku diskrepanciju između stavova socijalističkog režima i stavova konstitutivnih naroda i narodnosti Jugoslavije. Možemo zaključiti kako su sukobi i trzavice, u tako postavljenim uvjetima, bile neminovne. One su od izražaja došle već pedesetih godina dvadesetog stoljeća, točnije 1954. godine, potpisivanjem Novosadskog ugovora. Naime za bolje razumijevanje ideoloških značajki koje su dovele do ujedinjavanja jezika potrebno je opisati tri paradigme jezičnog planiranja prilikom jezične asimilacije. Robert D. Greenberg uvodi tri paradigme prema kojima se vrše ujedinjavanja jezika (Ibid.: 32). Autor razlikuje: *pluricentrično jedinstvo, jedinstvo nametnuto od strane*

vlasti i jedinstvo nadzirano iz središta. Povijest socijalističke Jugoslavije pogodna je za prikazivanje razvoja spomenutih paradigmi jer iz svega navedenog u prethodnim poglavljima možemo zaključiti kako su sve tri paradigme obilježile razvoj jugoslavenske jezične politike. Potrebno je podsjetiti kako je jugoslavenska ideja nastala u prvoj polovici 19. stoljeća. Ona se temeljila na želji za ujedinjenjem svih Južnih Slavena, a jedno od bitnih sredstava ujedinjenja jest jezik. Proces ujedinjavanja možemo objasniti trima paradigmama.

3.2.1. Pluricentrično jedinstvo

Prvu paradigmu jezičnog jedinstva autor naziva *pluricentričnim jedinstvom* a ona je obilježje decentraliziranih društava, odnosno društava „s više od jednoga urbanog središta koje se može pohvaliti živom književnošću na narodnom jeziku ili konkurentnom jezičnom normom“ (Ibid.: 36). Toj bi paradigmi konceptijski odgovaralo provođenje tzv. *avnojske* jezične politike čiji se pristup jeziku temelji na potpunoj ravnopravnosti četiriju jezika. Iako to razdoblje nije u fokusu rada, ono prethodi potpisivanju Novosadskog dogovora pa je stoga vrlo simptomatično. U tom kontekstu važno je naglasiti kako je upravo to razdoblje vrijeme obnove ratom uništene Jugoslavije. Obnovom industrije dolazi do razvoja urbanih središta i priljeva stanovništva iz ruralnih područja. Potrebno je istaknuti kako je prema popisu stanovništva provedenom 15. ožujka 1948. godine porast gradskog stanovništva u odnosu na 1931. godinu iznosio 51.83% (Šimek-Škoda 1950: 153-156). Razlozi porasta broja stanovnika u gradovima leži u decentralizaciji političkih i kulturnih ustanova te u jačanju i razvoju industrije. Priljevom stanovništva, rastom urbanih centara te razvojem medija dolazi do potrebe stvaranja jednoga jezika – jezika javne komunikacije. Samim tim javlja se potreba za ujedinjavanjem jezika, točnije asimilacijom hrvatskoga i srpskoga jezika.

3.2.2. Jedinstvo nametnuto od strane vlasti

Pokretanjem procesa ujedinjavanja dvaju jezika, započetim Novosadskim dogovorom, dolazi do stvaranja jednog jezika, i to *hrvatskosrpskoga* ili *srpskohrvatskoga*. Kreiranje jedinstvenog jezika iniciralo je uredništvo časopisa *Letopis Matice srpske* s ciljem normalizacije pravopisnih pravila (Ibid.: 43). Razvoj događaja odgovarao je *KomunističkojpartijiJugoslavije*, dodatno naglašavajući ideje bratstva i jedinstva te stvarajući jedan jezik javne komunikacije. Takav pristup rješavanju problema jezične politike Robert D. Greenberg naziva jedinstvom nametnutim od strane vlasti. Obilježje takve paradigme jest činjenica da je karakteristična za totalitarne sustave „u kojima najčešće državni vođa ili ministar preuzima neposrednu kontrolu nad jezičnom politikom.“(Ibid.: 34) Ovakav opis sugerira društvene odnose u kojima isključivo volja pojedinca ili male vladajuće skupine

oblikuje parametre razvoja jezične politike. Nezadovoljstvo rezultatima Novosadskog dogovora uzrokuje uspostavu druge vrste jezičnog jedinstva.

3.2.3. Jedinstvo nametnuto izvana

Razdoblje od potpisivanja Dogovora pa sve do konca 80-ih godina obilježava paradigma zvana *jedinstvo jezika nadzirano iz središta*. Ono je karakteristično za društva „u kojima jezične akademije, instituti koje financira država ili čak vladina ministarstva nose primarnu odgovornost za jezično planiranje, za podupiranje čistoće i jedinstva standardnoga jezika te za njegovanje digniteta i normi državnog jezika“ (Ibid.: 33). Na temelju opisa ove vrste jezičnog ujedinjavanja uočavamo visoku razinu kontrole koju su nametnule institucije. Takav proces ujedinjavanja snažno je politiziran i ideologiziran, a samim time i zanimljiv za analizu u kontekstu pokušaja jezičnog ujedinjavanja u Jugoslaviji. Rastom utjecaja Matice hrvatske i Matice srpske dolazi do stvaranja dvaju suprotstavljenih, kulturnih središta čija će komunikacija i suradnja snažno obilježiti razvoj jugoslavenske jezične politike. Važnost i utjecaj na jezičnopolitičkoj sceni Matica hrvatska dokazala je stvaranjem i objavom Deklaracije.

Prikazivanjem načina ujedinjavanja jezika opisuje se nastanak jedinstvenog koda, koji bi bio svima razumljiv i adekvatan. Kroz uspostavu zajedničkog jezika – koda – ocrtavaju se odnosi moći političkog vrha Federacije, kojim su predsjedavali *Komunistička partija Jugoslavije* i Josip Broz Tito, te federativnih republika. Naznačuje se kompleksnost stvaranja jedinstvenog jezika te potreba za kvalitetnim planiranjem jezičnih politika. Realizaciju jezične politike u Jugoslaviji najbolje možemo razumjeti analizom govora Josipa Broza Tita, stoga će tema sljedećih poglavlja odnositi upravo na analizu govora.

4. Pošiljatelj

Prateći Jakobsonov komunikacijski lanac, postupno dolazimo do njegova sljedećega čimbenika – *pošiljatelja*. U kontekstu povijesnih okvira, koji se u radu istražuju, ulogu pošiljatelja ideoloških značajki preuzeo je Josip Broz Tito. Njegova kontekstualna važnost naznačena je i u prethodim poglavljima prikazom povijesnih događaja. U nastavku rada analizirat će se Brozovi govori karakteristični za 50-te, 60-te i 70-te godine. To su razdolja najjačih ideoloških utjecaja pa su zato bitna za analizu prijenosa ideoloških reprezentacija.

4.1. Ideološki značaj Josipa Broza Tita

U nastavku rada pokušat će se prikazati važnost Josipa Broza Tita u procesu prijenosa i širenja ideoloških reprezentacija. Prikazivanje Titove ideologije započinje metaforom *kralja s dva tijela*. Nju je koristio Ernest Kantorowicz u knjizi *The King's Two Bodies*. U njoj je prikazivao profile srednjovjekovnih kraljeva, razlikujući njihovo *prirodnotijelo* koje ima fizičke atribute od *političkog tijela*. Ono služi kao simbol vlasti čiji se utjecaj može nastaviti i nakon smrti prirodnog tijela. Upravo je to perspektiva iz koje se pristupa analizi lika i djela Josipa Broza Tita (Kantorowicz 1957). U analizi naglasak će biti stavljen na njegovo političko tijelo, odnosno na politički utjecaj. Bitno je istaknuti kako je Tito bio simbolom ideologije koju je propagirao. U prilog tome ide i činjenica kako je poslije Titove smrti, u svibnju 1980., ideologija počela nestajati, a nacionalizam je uzeo još jači zamah. Sve to upućuje na govornikovu političku moć prilikom širenja ideoloških reprezentacija te na nemoć KPJ-a u održavanju istih nakon Titove smrti. Iz toga zaključujemo kako je Tito zaista bio simbol socijalističke ideologije prigodno nazvane titoizmom.

4.2. O moći Josipa Broza Tita

Razgovor o moći najbolje je započeti definicijom pojma, pa tako Max Weber moć definira „kao sposobnost pojedinca i institucija da utječu na ponašanje i živote drugih ljudi i/ili ih kontroliraju“ (Weber 1998: 114). Ključne su riječi ove definicije: *sposobnost pojedinca*, *institucije* i *kontrola*. Tri su to temeljna pojma jer naznačuju vrste moći ključne za održavanje željena društvenog poretka. Dakle, sposobnost pojedinca označavala bi njegovu *individualnu moć*; institucije pak *institucionaliziranu moć*, a na *kontrolu* valja gledati kao na sociološki termin vezan uz grupe koje ju posjeduju u većoj ili manjoj mjeri, a upravo od nje zavisi udio njihove participacije u društvenom životu zajednice. Nadalje Weber izdvaja tri tipa identiteta kojima odgovaraju tri tipa moći, pa tako razlikuje: *ključni*, *situacijski* i *diskurzivni* identitet. Prvi podrazumijeva spol, rasu, etničku i klasnu pripadnost te dob, a drugu vrstu identiteta

obilježava promjenjivost u konkretnim situacijama koja ovisi o ulogama pojedinca pa tako razlikujemo *profesionalne, privatne, obiteljske* uloge, ali i javnu komunikaciju. Grdešić ističe kako je „situacijska moć ona koja proizlazi iz formalnog položaja u organizaciji – pojedinac ima moć sve dok vrši određenu funkciju“ (Grdešić 1989: 109). Diskurzivni je identitet podložan promjenama unutar konkretne interakcije (Weber 1998: 114-115). Upravo u ovoj tvrdnji ogleda se dinamizam diskursa. Uočavamo kako su sva tri tipa identiteta pa tako i tri tipa moći nužni za izgradnju profila subjekta moći.

4.3. Identiteti moći Josipa Broza Tita

Kako bismo bolje razumjeli način osvajanja moći potrebno je prikazati izgradnju svakog tipa identiteta. Oni su ključni za bolje razumijevanje profila subjekta moći, u ovom slučaju profila Josipa Broza Tita.

Weber prvo izdvaja ključni identitet koji se ogleda u opisivanju spola, rase, etničke i klasne pripadnosti. U tom kontekstu, potrebno je istaknuti kako je Josip Broz, sin Franje i Marije Broz, rođen 7. svibnja 1892. godine u Hrvatskoj, u selu Kumrovcu. Obitelj mu je podrijetlom iz Bosne, ali od 15. stoljeća žive u Hrvatskom zagorju. Jasper Ridley navodi kako je Josip Broz kršten i odgojen u rimokatoličkoj obitelji. Osnovnu školu završio je u Kumrovcu, a 1910. godine završava šegrtovanje za metalca (Ridley 2000: 48-60). On je osoba koja je obilježila hrvatsku povijest dvadesetoga stoljeća, a brojni događaji iz njegova života obilježeni su kontroverzama zbog nedostatka provjerenih informacija. Analizom ključnog identiteta prikazuju se faktografski podaci o subjektu moći, a oni su bitni jer predstavljaju osnovu za izgradnju ostalih vrsta identiteta. U životu je mnogo putovao, ponajviše tražeći posao, pa je tako živio u: Sisku, Ljubljani, Trstu, Češkoj, Beču, a nekoliko je godina proveo u Rusiji. Početak I. svjetskog rata označio je i početak njegove vojne karijere. Njegove su trupe poslane na područje Karpata. Razvojem ratnih zbivanja, njegov je odred zarobljen i odveden u vojni logor, u blizini Perma. Boraveći u Rusiji, susreo se s boljševičkom ideologijom koja se širila Rusijom, a svoj vrhunac dosegla tijekom Oktobarske revolucije (Ibid.: 48-96). Susret s boljševizmom i ostalim komunističkim idejama označava prijelazak u drugu vrstu identiteta pa ovdje govorimo o *situacijskom identitetu*. Prikazujući tu vrstu identiteta, Weber razlikuje dvije vrste uloga – osobne i profesionalne. Profesionalne uloge oblikovale su političko tijelo Josipa Broza pa tako Fitzroy Maclean u djelu *Josip Broz Tito* ističe kako su „dva svjetska rata, ruska revolucija, španjolski građanski rat, pojava Staljina, Hitlera i Mussolinija, velike čistke 30-ih godina, atentati u Sarajevu i Marseillesu“ utjecale na njegovu karijeru. Svi ti događaji bili su samo silnice koje su pridonijele afirmiranju njegova političkoga tijela, odnosno

političkog identiteta. Politikom se počinje baviti 30-ih godina, nakon povratka u Jugoslaviju. „Formalno je Josip Broz Tito došao na čelo *Komunističke partije Jugoslavije* u siječnju 1939. godine.“ (Maclean 1980: 118) To je vrijeme početak Brozove političke karijere. Prije toga bavio se metalurgijom i radio kao metalac u brojnim industrijskim postrojenjima, a Ridley ga, u svojoj knjizi *Tito naziva profesionalnim revolucionarom*. Učlanjenjem u partiju postaje politički aktivan u radničkim sindikatima tvornica u kojima je radio. Zauzima se za prava i boljitak radnika. Sudjelovao je u organizaciji štrajkova te je pisao brojne članke u kojima je iznosio revolucionarne ideje temeljene na socijalističkim ideološkim reprezentacijama. Brzo se uspinjao do vrha te postao „sekretarom sindikata za čitavu Hrvatsku“ (Ridley 2000: 97-100). Lako je napredovao u *Komunističkoj partiji Jugoslavije*, a pobjedom Narodnooslobodilačkog pokreta postaje predsjednikom socijalističke Jugoslavije. Vidimo kako je pobjeda u NOB-u legitimizirala njegovu poziciju u samom vrhu KPJ-a. Treći Weberov identitet naziva se *diskurzivnim identitetom*. Njegova realizacija ovisi o promjenama unutar konkretne situacije, odnosno o komunikacijskom činu. Ostvarivanje Brozova diskurzivna identiteta prikazat će se analizom triju govora. Prije toga potrebno je istaknuti kako sumogučje i diskrepancije između ključnih te situacijskih i diskurzivnih identiteta. Te se razlike premošćuju pomoću persuazivnosti koja je važan dio diskurzivne moći. Marina Katnić-Bakaršić razlikuje više tipova moći pa tako ističe *direktnu* i *indirektnu moć*, ali i *simboličku* i *aktivnu*. Intuitivno bismo mogli zaključiti kako ove vrste moći funkcioniraju u antonimskim skupinama, no suprotnosti su manje, no što se na prvu čine. Tako se direktna moć povezuje s ulogama koje pojedinci igraju, a ovlasti su im dane izvana, izvor im je izvanjezične prirode. On je najčešće povezan s političkom elitom koja izdaje ovlasti, a provode ih pripadnici direktne moći. Titova direktna moć jačala je provođenjem centralističke politike u poslijeratnom razdoblju, pa je tako, u relativno kratkom vremenu, Beograd postao administrativno, ekonomsko, gospodarsko i kulturno središte. Indirektna moć svoje izvore nalazi u medijima, ali i govorima političara. Putem jezika, odnosno koda, pojedinci prenose i šire ideološke reprezentacije pa možemo zaključiti kako su mediji – u većoj ili manjoj mjeri – ideologizirani. Indirektna moć ima uporište u simboličkoj koju objašnjava Bourdieu. Ona ima stvarne posljedice jer podrazumijeva manipulaciju i persuazivnost, no i dalje ostavlja mogućnost prihvatanja ili odbijanja, segment koji izostaje kod direktne moći. (Katnić-Bakaršić, 2012: 18-19) Indirektna je moć snažno naglašena u Brozovim govorima zato što pretpostavlja čestu persuaziju i manipulaciju u govorima. Prethodno spomenutu simboličku moć „imaju simboličke elite u društvu i ona posredno djeluje na one koji imaju aktivnu moć“ (Ibid.). U jugoslavenskom kontekstu, KPJ je predstavlja nositelja direktne, to jest aktivne

moći jer je predstavljala krovnu političku organizaciju u jednopartijskom socijalističkom sistemu. Tito je pak, nositelj direktne i simboličke moći. Najviša pozicija u KPJ-u priskrbila mu je direktnu moć, a njegova ideološka funkcija omogućila je osvajanje simboličke moći.

Pierre Bourdieu u svom djelu *Social Space and symbolic Power* ističe kako društvena klasifikacija odnosno podjela koja se ostvaruje u nekom društvenom prostoru organizira percepciju svijeta. Autor razlikuje nekoliko tipova kapitala, a to su: ekonomski, u svim svojim formama, kulturalni, društveni te simbolički kapital (Bourdieu, 1989: 14). Vrste kapitala predstavljaju svojevrsne potencije za nastanak moći. Simbolički kapital odgovoran je za legitimnost moći određene elite, a simptomatičan jer iz njega proizlazi simbolička moć pojedinca i/ili grupe. *Komunistička partija Jugoslavije* legitimnost je crpila iz pobjede u II. svjetskom ratu, odnosno iz Narodnooslobodilačke borbe. Simbolička moć temelji se na posjedovanju simboličkog kapitala, a njena efikasnost ovisi o stupnju otvorenosti grupe za prihvaćanjem odnosno odbijanjem ponuđenih obrazaca ponašanja. Mogli bismo zaključiti kako NOB predstavlja simbolički kapital, a bitno je istaknuti kako ratne, odnosno krizne situacije pogoduju širenju ideoloških reprezentacija. Upravo je to razlog relativno brzog širenja socijalističkih ideja u poslijeratnoj Jugoslaviji. U tom kontekstu autor ističe potrebu ovjeravanja ponuđenih obrazaca u realnom svijetu i situacijama (Ibid.: 23). Ovjeravanje socijalističkih ideje okupljenih u krilatici bratstva i jedinstva vrlo je često u Brozovim govorima. Bourdieu dalje nastavlja objašnjavajući pojam simboličke moći. Autor tako tvrdi kako je to „*World-making power*“ odnosno konstitucijska ili tvorbena moć koja podrazumijeva razdvajanja i ujedinjavanja često iste pojave (Bourdieu 1989: 22). Ona omogućuje pojedincu ili grupi da lakše i učinkovitije, na temelju karizme, ali i mitologizacije povijesnih događaja te stvaranja svojevrsnog kulta ličnosti, šire ideološke reprezentacije s ciljem uspostave vlasti. Josip Broz Tito imao je pomno izgrađen kult ličnosti. Njegova je pojava predstavljala temelje socijalističke ideologije kasnije nazvane titoizmom. Ovom vrstom moći zalazimo u domenu pojma ideologije.

Simbolička je moć Josipa Broza Tita legitimizaciju pronašla u Narodnooslobodilačkom pokretu pa onda i u Narodnooslobodilačkoj borbi. Maclean ističe važnu ulogu rata u legitimizaciji Brozove moći, govoreći kako je „rat Titu pružio priliku“ (Maclean 1980: 118). Rat je Titu omogućio da kroz djelovanje KPJ prigrabi vlast. Osvajanje vlasti uporište nalazi u NOB-u, a rat i stradanja u II. svjetskom ratu predstavljaju kolektivnu traumu naroda. Metode kojima je Tito ovjeravao svoju vlast prikazane su u analizi, a uglavnom su se temeljile na ideji bratstva i jedinstva te postavkama titoizma. Govori su

isprepleteni brojnim ideološkim značajkama baš kao i kontekstualnim modelima pa tako predstavljaju reprezentativne uzorke jugoslavenske diskursne formacije. Oni su nužni za bolje shvaćanje ideoloških tendencija vladajuće jugoslavenske elite.

5. Ukratko o pojmu diskursa

Nužnost interdisciplinarnosti, koja se nametnula još sredinom prošlog stoljeća kada dolazi do zasićenja postulatima *generativne gramatike* i *funkcionalizmom* općenito, najbolje je reprezentirana u samom terminu diskursa¹³. Upravo je on središnji koncept cjelokupna niza disciplina kao što su: *sociologija*, *antropologija*, *analiza diskursa*, *kritička analiza diskursa*, *konverzijska analiza* te *kognitivna psihologija*. Koncept je to koji spaja analizu lingvističkih, spoznajnih, društvenih i kulturnih oblika teksta i govora u kontekstu, a pristupa mu s kritičkog, društveno-političkog stajališta (van Dijk 2006: 262).

Sve te grane znanosti i pristupi bave se diskursom, definiranjem diskursa te problematiziranjem njegovih implikatura, a „definicija i primjena tog termina mijenjala se i širila kroz nekoliko desetljeća, ali globalno, diskurs predstavlja apstraktnu, semiotičku kategoriju koja obuhvaća semiotičke elemente društvenog života i u tom ga smislu proučavaju nelingvističke discipline (Podboj 2011: 124). Za lingvistiku diskurs je prvenstveno jezična dimenzija predstavljanja različitih aspekata društvenog života. Van Dijk pak pojam diskursa izjednačava s pojmom komunikacijskog događaja koji uključuje nekoliko aktera – tipično u ulogama govornik, slušatelj, promatrač – koji sudjeluju u komunikacijskom činu realiziranom u konkretnoj inscenaciji (vremenu, mjestu, okolnostima), a koji se zasniva na drugim obilježjima konteksta. Autor podsjeća kako komunikacijski čin može biti napisan ili izgovoren, stavljajući naglasak na činjenicu kako u izgovorenoj interakciji obično spaja verbalne i neverbalne dimenzije komunikacije (van Dijk, 2006: 262). Proučavanje diskursa iz perspektive analize diskursa u kojoj je diskurs shvaćen kao interdisciplinarno područje, koje

---

¹³Diskurs je širok i dosta nejasan pojam, često vrlo slobodno korišten. Stoga pored konkretnog objašnjenja diskurs možemo koristiti kako bismo uputili na apstraktnije razine shvaćanja tog pojma. Stoga, van Dijk naglašava kako je pojam diskursa „koji upućuje na neku apstraktnu vrstu, koncept koji se može koristiti kako bi označio konkretne *žanrove*, uglavnom u kombinaciji s nekim pridjevom koji označava žanr ili društvenu domenu, kao u *političkom*, *medicinskom* i *akademsom diskursu*.“ (Ibid.: 266) Uz ovakav pristup diskursu moguće je zauzeti još apstraktniju perspektivu iz koje diskurs postaje „vrlo apstraktan i generički pojam „diskursa“ toga razdoblja, zajednice ili kulture – uključujući sve moguće žanrove diskursa i sva područja komunikacije“ (Ibid.) U kontekstu rada ovdje bismo mogli govoriti o *jugoslavenskom diskursu* ili *jugoslavenskoj diskurzivnoj formaciji*.¹³ Iako navodi apstraktniji pristup pojmu diskursa, van Dijk se u svom djelu *Ideologija – multidisciplinarni pristup* odlučuje za ograničeni pojam diskursa „kada upućuje na verbalnu dimenziju komunikacijske interakcije“ (Ibid.) Unatoč van Dijkovu opredjeljenju, u radu se koristi sintagma *jugoslavenski diskurs* jer naznačava geografski položaj i povijesno razdoblje, a i sugerira ideološke tendencije političkog uređenja u socijalističkoj Jugoslaviji.

se javlja u praktički svim humanističkim i društvenim znanostima, započelo je sredinom 60-ih godina prošloga stoljeća. Analiza diskursa „usredotočuje se na sustavni prikaz složenih struktura i strategija teksta i govora onako kako se one stvarno postižu (proizvode, tumače, koriste)“ (Ibid.: 268-269). Iz svega dosad navedenog mogli bismo zaključiti kako je predmet proučavanja analize diskursa sustavna i detaljna analiza teksta i govora koji se realiziraju u određenim okolnostima. Diskurs je medij putem kojeg pripadnici skupine izražavaju svoje stave, te on može, ali i ne mora biti ideološki obilježen, a upravo on omogućuje društvenim akterima donošenje općih zaključaka zasnovanih na mnogim iskustvima i promatranjima. Opisuje prošle, a ukazuje na buduće događaje i može opisati radnje i uvjerenja na bilo kojoj razini konkretnosti i općenitosti. „Diskurs ne samo što izražava ideologije neizravno, kao što mogu činiti i druge društvene prakse, već i eksplicitno, izravno oblikuje ideološka uvjerenja“ (Ibid.: 261) Diskurs možemo shvatiti medijem prijenosa i upućivanja na znakove, predmete, sadržaje, događaje i ideje, to jest „na jedinstvena zbivanja koja uključuju pojedinačne društvene aktere. Ta se jedinstvenost određuje kao jedinstven spoj *tih* riječi, intonacije, kretnji, značenja ili činova koje *ti* sudionici *sada* postižu“ (Ibid.: 264). Zaključujemo kako je diskurs pojam nadređen tekstu ili bilo kojoj jezičnoj djelatnosti. On je zbir lingvističkih i nelingvističkih silnica koje snažno utječu na sadržaj, odnosno značenje neke poruke.

U nastavku rada prikazat će se analiza triju govora i njihova kontekstualizacija. Ona je nužna za bolje razumijevanje društvenih, političkih i ekonomskih tendencija pojedinoga razdoblja. Analizom su obuhvaćena tri razdoblja, a to su pedesete, šezdesete i sedamdesete godine prošloga stoljeća. Prateći Jakobsonov komunikacijski lanac, dolazimo do *poruke* koja je u središtu istraživanja.

6. Poruka

Mnogo je toga rečeno o kontekstu, o njegovim utjecajima i značaju za komunikaciju. On omogućava razumijavnije poruke, njezinu recepciju, ali najbitniju ulogu ima u smislu percepcije i interpretacije poruke. Upravo o kontekstu ovisi način na koji će slušatelji prihvatiti, to jest razumijeti poruku. Kontekst je slušateljima nužan jer omogućuje pravilno razumijevanje sadržaja poruke te ocrta poziciju pošiljatelja, ali i primatelja poruke.

6.1. Dimenzije diskursa u kontekstu

Teun A. van Dijk razlikuje nekoliko dimenzija konteksta koje su do velike važnosti za društvena područja ili institucije u kojima se odvija komunikacijski čin jer područje je “tipično kontekstualno svojstvo koje definira sveukupne razrede žanrova, kao što su politički, medicinski i znanstveni diskurs” (van Dijk 2006: 289). Autor tako razlikuje: *institucionalnu i funkcionalnu dimenziju* te *dimenziju namjere i cilja, vremena i prostora i dimenziju okolnosti vršenja diskursa*. Kontekstualna znanja o područjima djeluju kao svojevrsne odrednice za upravljanje funkcijama i okolnostima komunikacijskog čina. Te funkcije i okolnosti možemo shvatiti kao dimenzije diskursa.

6.1.1. Institucionalna dimenzija diskursa u kontekstu

Prikaz dimenzija diskursa potrebno je započeti objašnjavanjem važnosti područja u kojima se realizira određeni komunikacijski čin. Potrebno je istaknuti kako područja mogu biti snažno ideološki obojena jer postoje institucije koje „određuju svoj identitet, obavljaju svoje djelatnosti, ostvaraju svoje ciljeve, međusobno djeluju s relevantnim skupinama i provode svoju moć, štite i nadziru svoje izvore“ (Ibid.). Takva će mjesta biti snažno obilježena ideologijom jer predstavljaju izvore moći, a „ideološka područja su mjesta dominacije, borbe, sukoba i interesa“ (Ibid.).

Govor iz 50-ih godina dvadesetoga stoljeća, naslovljen *Parola bez koje bi Jugoslavija bila razrovana*, održan je u Bjelovaru prilikom susreta naroda i omladine s Josipom Brozom Titom. Govor je zanimljiv zato što nije ideologiziran na institucionalnoj osnovi pa predstavlja ponešto opušteniji i ležerniji komunikacijski čin. Upravo je i to razlog njegova odabira.

Govor iz 60-ih godina *Nacionalni i ekonomski odnosi* sušta je suprotnost prethodnom govoru jer je održan na *VIII. kongresu Saveza komunista Jugoslavije*. *Savez komunista Jugoslavije* predstavljao je krovnu političku organizaciju te zakonodavnu vlast. U tom kontekstu bitno je podsjetiti kako je 1963. godine donesen novi Ustav SFRJ-a, a upravo

je tim ustavom, kojeg se nazivalo i *poveljom samoupravljanja*, „centralizacija dosegla svoj vrhunac. Problem centralizacije dovest će do sukoba u samom vrhu vlasti, koji će završiti 1966. tzv. Brijunskim plenumom“ (Mihaljević 2011: 37). Mihaljević podsjeća kako Ustav iz 1963. godine nije vrijedio od trenutka kada je donesen jer se stalno nadopunjavao amandmanima koji su označili početak primjene stavova *VIII. kongresa SKJ-a* (1964.) Kongres je bitan jer je na njemu „pokrenuto pitanje ekonomskih uzroka nacionalnih neravnopravnosti. Amandmanima je pokrenut proces promjene odnosa između federacije i republika s tendencijom jačanja položaja republika“ (Ibid.: 37). Donošenjem ustava započinje proces decentralizacije SFRJ-a. Iz svega navedenog uočava se važnost kongresa, a samim tim i govora koji je na njemu održan. On predstavlja tendencije vladajuće partije iznesene pred najvišim političkim tijelom u SFRJ-u, stoga je razumljiva njegova snažna ideološka pozadina.

Govor Josipa Broza Tita *Tražim akciju* održan je na sastanku s *Izvršnim komitetom Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske*. Institucija u sklopu koje je Tito govorio sugerira povezanost vladajuće elite, to jest *Komunističke partije Jugoslavije* i *Saveza komunista Hrvatske*, odnosno naglašava se potreba za kontrolom vladajuće elite nad *SKHrvatske* u kojem je dolazilo do zanemarivanja ideoloških postavki socijalističkog državnog uređenja i rasta nacionalističkih ideja.

6.1.2. Funkcionalna dimenzija diskursa u kontekstu

Druga dimenzija odnosi se na funkcije diskursa, odnosno na svrhu koju ima određeni diskurs iskazan u datom kontekstu. Funkcija diskursa određena je kontekstom pa tako van Dijk kaže kako „u vršenju svojih diskursa korisnici jezika usmjeravaju se prema sveobuhvatnim društvenim i institucionalnim funkcijama komunikacijskog događaja, pa će mnoga svojstva svog govora i teksta prilagoditi tim funkcijama, bilo zato što je takva norma ili pravilo, bilo zato što je to strateški djelotvornije ili uspješnije“ (Ibid.: 290).

Funkcija diskursa iz 50-ih godina dvadesetoga stoljeća ogleda se u želji govornika za ujedinjenjem svih naroda i narodnosti socijalističke Jugoslavije u jedinstvenu višenacionalnu zajednicu. Govor se koristi kako bi se propagirale ideje sadržane u paroli bratstva i jedinstva.

Govor *Nacionalni i ekonomski odnosi* ima snažnu političku funkciju jer je dio govora Josipa Broza održanog na *VIII. kongresu Saveza komunista Jugoslavije*. Njegova funkcija je definirati željene ekonomske obrasce koji bi se implementirali u ekonomski plan SFRJ-a. Mogli bismo zaključiti kako se funkcija diskursa ogleda u želji za izgradnjom novog ekonomskog sustava.

Treći govor funkcionira kao poziv na djelovanje u skladu s ideološkim postavkama samoupravnog socijalizma u kojem se dozvoljava pravo na samoopredjeljenje, ali zahtjev za poštivanjem socijalističkih ideoloških smjernica ostaje aktualan. Govor nosi simboličan naziv *Tražim akciju*. Iz samog naslova jasna je djelatna funkcija govora. Tito ističe potrebu za smirivanjem nacionalističkih tendencija, koje su se pojavile u Hrvatskoj.

6.1.3. Dimenzija namjere i cilja diskursa u kontekstu

U kontekstu ovog rada, ali i općenito u analizi diskursa, vrlo su bitne namjere koje nisu eksplicitno izražene, već ostaju skrivene jer kako navodi autor „ideologije mogu često dosegnuti strukture diskursa točno preko namjera govornika: diskurs je akcija, pa stoga namjerna, a te se namjere mogu i proširiti na konkretna svojstva diskursa“ (Idib.:293). Treća dimenzija diskursa ogleda se u njegovoj *svrsi* koju je potrebno razlikovati od *namjere*. Van Dijk distinkciju pronalazi u činjenici da su namjere mentalni modeli (diskurzivnih) činova, a svrha odnosno cilj mentalni su modeli širih posljedica tih činova (Idib.). Možemo zaključiti kako je svrha određenog diskursa pojam širi od namjere.

Parola bez koje bi Jugoslavija bila razrovanaja govor čija je namjera pobuditi osjećaj pripadnosti skupini te izazvati suosjećanje su borcima koji su poginuli braneći ideju bratstva i jedinstva. Upravo prisjećanjem tragičnih događaja govornik želi ukazati na važnost obrane ideje bratstva i jedinstva i u vremenu nakon završetka II. svjetskog rata. Cilj diskursa je širenje ideoloških reprezentacija sadržanih u ideji bratstva i jedinstva. Naglašena je manipulacija osjećajima primatelja poruke.

Govor iz 60-ih godina izrečen je s namjerom izmjene ekonomskog sustava s kojim je povezana i problematika nacionalnoga pitanja. Ističe se važnost suradnje svih naroda i narodnosti SFRJ-a s ciljem ostvarivanja zajedničkoga ekonomskog i društvenog napretka.

Govor *Tražim akciju* zapravo je opomena *Savezu komunista Hrvatske* zbog rastućeg vala nacionalizma, koji se pojavio krajem 60-ih i početkom 70-ih. Tito eksplicitno proziva Maticu hrvatsku za nacionalističke ideje, nazivajući ju političkom organizacijom. Josipa Jelačića i Stjepana Radića – pandane hrvatske povijesti – naziva neprijateljima i mrziteljima komunista koji nisu zastupali interese radničke klase. Ukazuje na ozbiljnost situacije, ističući unutarnjeg neprijatelja koji ima jaku podršku izvana te poziva na jedinstvo unutar socijalističke ideologije i Federacije. Mogli bismo zaključiti kako je govor nastao s namjerom opominjanja SK Hrvatske zbog gubitka kontrole nad valom rastućih nacionalističkih ideja.

Cilj je govora smirivanje nacionalističkih strasti uzrokovanih nezadovoljstvom provedbe novosadske jezične politike te općenito položajem SR Hrvatske unutar SFRJ-a.

6.1.4. Dimenzija datuma i vremena diskursa u kontekstu

Datum i vrijeme realizacije komunikacijskog čina sljedeća su dimenzija konteksta jer svaki diskurzivni događaj ima svoj početak i kraj, odnosno „oni se događaju u konkretnim danima i datumima te u konkretnom više ili manje točnom ili promjenjivom trajanju“ (Ibid.:294) Vrijeme trajanja ne mora biti strogo određeno, kao što je vidljivo iz prethodnog navoda, ali o njegovom trajanju odlučuje autoritet što vremensku odrednicu diskursa čini ideološki obilježenom. Mjesto produkcije ili reprodukcije diskursa vrlo je značajno i često simptomatično. Ono može imati snažnu društvenu važnost za određenu grupu i time biti ideološki uvjetovano. Isto tako, osoba koja određuje mjesto re/produkcije diskursa progovara s pozicije moći pa nataj način samo mjesto postaje element moći. To su segmenti u kojima se ogleda potencijalna ideološka moć mjesta.

Vrijeme produkcije govora *Parolabez koje bi Jugoslavija bila razrovana* je 4. listopada 1953. godine. Vidimo kako je govor prethodio potpisivanju Novosadskog dogovora pa je u tom smislu simptomatičan. Iz diskursa se uočava jasna želja za dodatnim povezivanjem jugoslavenskih naroda u jednu zajednicu. Takve ideje obilježje su ideologiju bratstva i jedinstva. Potrebno je napomenuti kako je početak 50-ih godina politički relativno mirno razdoblje.

Govor iz 60-ih godina produciran je na *VIII. kongresu SKJ* koji je održan u razdoblju od 7. do 13. prosinca 1964. godine. Kako je prethodno istaknuto godinu prije Kongresa obilježilo je donošenje novog ustava i želja za promjenom ekonomskog plana, stoga ovaj govor predstavlja svojevrsan nov, jugoslavenski, ekonomski manifest.

Govor *Tražim akciju* održan je na sastanku *Izvršnog centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske* u srpnju 1971. Taj je datum vrlo simptomatičan jer je u tom periodu hrvatsko proljeće bilo u punom zamahu, iako promjene, u širem smislu, počinju još 1966. Brijunskim plenumom. Vrijeme i mjesto održavanja govora sugerira važnost pravovremene reakcije kako bi se smirile jezičnopolitičke strasti i s hrvatske, ali i srpske strane. Sam sastanak održan je na poticaj Josipa Broza Tita, a u tom potezu vidi se moć jer on, kolokvijalno rečeno, SK Hrvatske *poziva na red* te traži brzu akciju u suzbijanju nacionalističkih ideja.

6.1.5. Dimenzija okolnosti vršenja diskursa u kontekstu

Sljedeća dimenzija su okolnosti vršenja komunikacijskog čina. Bitno je istaknuti kako okolnosti određuju hoće li se komunikacijski događaj uopće realizirati. Isto tako, postoje situacije u kojima se diskurs ostvaruje u neprikladnim okolnostima, ali i diskurs može biti neprikladan u određenim okolnostima (Ibid.:294). Na ovu dimenziju konteksta može gledati kao na činjenicu koja dopušta ili zabranjuje realizaciju diskurzivnog čina i upravo u tome leži njena važnost. Van Dijk ističe mogućnost uporabe određenih rekvizita i važnih predmeta kojima se izražava hijerarhijski odnos, dominacija i moć pojedinca (Ibid.).

Govor *Parola bez koje bi Jugoslavija bila razrovana* održan je 1953. godine. Kako bi se sam govor kontekstualizirao, potrebno je izdvojiti ključne povijesne okolnosti koje su mu prethodile. Društvene okolnosti vršenja diskursa predstavljaju, prethodno spomenute, kontekstualne modele, pa tako razlikujemo pet ključnih kontekstualnih modela.

- 1.) Krajem 40-ih godina i početkom 50-ih, nakon zahlađenja odnosa sa SSSR-om, KPJ uočava slabosti ekonomije bazirane na petogodišnjem planu. „Gradnja bez ekonomske računice, ulaganja u širokom rasponu i investicijska pretjerivanja“, te obustava uvoza industrijske opreme i istočnih zemalja izazvale su opću društvenu krizu (Matković 2003: 306). Potrebno je istaknuti kako su upravo krizna vremena najpogodnija za implementaciju ideoloških reprezentacija, stoga ne čudi snažna ideologiziranost govora.
- 2.) Gospodarska kriza naglasila je potrebu za promjenom, pa se tako 29. prosinca 1949. godine osniva prvi radnički savjet. Osnivanje radničkog savjeta predstavlja prvi korak prema radničkom upravljanju privredom. Zakon o radničkom samoupravljanju označio je početak kraja birokratizma.
- 3.) Na *Narodnoj skupštini* održanoj 27. lipnja 1950. godine usvojen je zakon o radničkom samoupravljanju. „Partijska promidžba veličala je ideju samoupravljanja kao veliko dostignuće koje će zemlju – a posebno radnike – osloboditi birokratske vlasti i upletanja države“ (Ibid., 307).
- 4.) *Šesti kongres Komunističke partije Jugoslavije* održan je u Zagrebu od 2. do 7. studenog 1952. Na tom se sastanku vrh KPJ-a bavio ulogom Partije u novom društvenom uređenju kakvo je promoviralo radničko samoupravljanje (Ibid., 309).
- 5.) U siječnju 1953. donesen je *Ustavni zakon o osnovama društvenog i političkog uređenja FNRJ-a*, a u nekoliko narednih mjeseci doneseni su i ustavni zakoni

pojedinih republika“ (Ibid., 210). Ustavom su potvrđene društveno-ekonomske i političke promjene do kojih je došlo u razdoblju od 1950. do 1952. godine.

U tako postavljenim društvenim, političkim i ekonomskim okolnostima – snažnoj gospodarskoj krizi i razvoju radničkog samoupravljanja te ustavnim promjenama – Josip Broz Tito morao je isticati ideje bratstva i jedinstva kao vezivnog tkiva jugoslavenske federacije. U tom kontekstu govor predstavlja svojevrsno *mjesto sjećanja* kojim se nastoji povećati osjećaj pripadnosti i povezanost svih naroda i narodnosti Jugoslavije. Ideja bratstva i jedinstva pružala je ideološki okvir za provođenje radničkog samoupravljanja.

Govor *Nacionalni i ekonomski odnosi* datira iz 1964., a ističe važnost objektivnog rješavanja međunacionalnog pitanja u okviru novog ekonomskog sustava temeljenog na samoupravljanju te problematizira disproporcije industrijskog razvoja federativnih republika i autonomnih pokrajina. Govor je signal nemogućnosti rješavanja ekonomske i gospodarske krize koja se pojavila krajem 40-ih i početkom 50-ih godina prošloga stoljeća.

- 1.) Smrću Josifa Visarionoviča, 5. ožujka 1953. godine, te političkom pobjedom Nikite Hruščova otvara se mogućnost rješavanja nesuglasica *Komunističke partije Jugoslavije i SSSR-a* i slabljenja ekonomske blokade. U tom političkom smjeru relevantne su dvije deklaracije – Beogradska, potpisana 2. lipnja 1955. i Moskovska, potpisana 23. lipnja 1956. godine. Iako je došlo do rješavanja političke krize, u odnosima KPJ-a i SSSR-a ostala je određena doza sumnjičavosti zbog sovjetskih nastojanja podvođenja Jugoslavije istočnom bloku. Pokušaji SSSR-a u nametanju unutarnjepolitičkih obrazaca Jugoslaviji utirali su put i ideju politici *nesvrstanosti* (Ibid., 317-324).
- 2.) *Ideja nesvrstanosti* odbacuje blokovsko svrstavanje te sadržaj i oblik blokovskog povezivanja. Jugoslavija je podupirala borbu novih država Azije i Afrike, ali i njihovu želju da ostanu izvan blokovske politike. Do jačeg povezivanja nesvrstanih zemaljadolazi konferencijom u Bandungu u travnju 1955. godine. Na njoj je prisustvovalo 29 državnih delegacija, a godinu nakon održan je na Brijunima sastanak Tita, indijskog premjera Nehrua, i egipatskog predsjednika Namera. Beogradska konferencija održana u rujnu 1961. godine predstavlja službeni početak politike nesvrstanosti čime se ojačava položaj Jugoslavije u odnosu na dva svjetska politička bloka (Ibid., 325-328).

- 3.) Krajem 50-ih i početkom 60-ih neriješenost gospodarske krize i problemi prilikom provedbe ideje o radničkom samoupravljanju rezultirali su i dalje dominantnom ulogom države u upravljanju gospodarstvom i društvom općenito. Godine 1961. proklamirana je privredna reforma, čije je provođenje trebalo biti rješenje problema raspodjele društvenog proizvoda između gospodarskih subjekata i država (Ibid., 334). Decentralizaciju, najavljenju uvođenjem radničkog samoupravljanja, podržavali su komunistički kadrovi iz Hrvatske i Slovenije, „videći u tome ostvarivanje stvarnog federalizma i samostalnijeg odlučivanja republika“ (Ibid.). Lansirana je i ideja o socijalističkom jugoslavenstvu koja se temeljila na ekonomskoj i socijalnoj ravnopravnosti svih građana Jugoslavije.
- 4.) Na zasjedanju savezne skupštine 7. travnja 1963. godine izglasan je novi ustav, prikladno nazvan *poveljom samoupravljanja* jer su njime proklamirani jedinstveni položaji svih radnih ljudi. „Osnovna polazna točka ustavnih normi je čovjek-građanin. Kao dalja polazišta tomu pridodani su još i društveno vlasništvo i raspodjela prema radu“ (Ibid., 341). Jednako tako izglasavanjem ustava izmijenjen je i naziv države: umjesto naziva FNRJ ona je nazvana *Socijalističkom Federativnom Republikom Jugoslavijom*.

U takvom, relativno nestabilnom, političkom uređenju javljale su se brojne nesuglasice u samom vrhu KPJ-a što je donijelo dodatne nemire u gospodarski ionako oslabljenu Federaciju. Upravo je to razlog zašto ne čudi tema referata održanog na *VIII. kongresu SKJ-a* koja se bavi rješavanjem razlika federativnih republika u gospodarskom razvitku. Govor u sebi okuplja osnovne ideološke odrednice tadašnje jugoslavenske politike, a to su radničko samoupravljanje i rad shvaćen kao temeljna vrijednost svih naroda i narodnosti.

Govor *Tražim akciju* održan je 1971. godine, a okolnosti koje su prethodile održavanju govora su: održavanje Brijunskog plenuma 1966. godine te jačanje hrvatskoga otpora jezičnoj agresiji *Komunističke partije Jugoslavije* što posljedično dovodi do nastanak masovnog pokreta, *maspoka*, zvanog hrvatsko proljeće.

- 1.) Hrvoje Matković ističe kako je, unatoč prividnom podržavanju mjera privredne reforme, koja se najvećim dijelom temeljila na ideji radničkog samoupravljanja, tinjao prikriveni otpor koji se polovicom 1966. godine pretvorio u ozbiljan sukob te doveo do državne krize (Ibid., 350). Glavni nositelj otpora bio je Aleksandar Ranković – osoba smatrana potencijalnim Titovim nasljednikom, potpredsjednik

republike, organizacijski tajnik SKJ-a i vodeći čelnik Udbe. U partijskim redovima on je predvodio centralističko-unitarističku struju te je bio uključen u velikosrpske idejne krugove. Brijunskim plenumom održanim 1. srpnja ograničava se djelovanje Udbe i naglašava činjenica da je Udba postavljena iznad društva te da je postala monopol pojedinca – Aleksandra Rankovića. Tim stavom KPJ-a „uklonjen je dio saveznog političkog vrha, a započeo je i obračun s tzv. antisamoupravnim snagama u partijskim organizacija“ (Ibid., 351-352).

- 2.) U prethodno spominjanim poglavljima istaknuto je kako je nezadovoljstvo provedbom novosadske jezične politike raslo, a dodatno ga je raspirivao stav prema kojem su mnogi Slovenci, Hrvati i Muslimani smatrali da „jugoslavenstvo znači srpsku prevlast, kao što se dogodilo za vrijeme kralja Aleksandra i kneza Pavla, između dva svjetska rata“ (Ridley 2000: 417). Raspirivanjem takva raspoloženja odgovarala je činjenica kako je Beograd bio institucionalno, ekonomsko, administrativno i kulturno sjedište federativne države, stoga ne čudi što su hrvatski intelektualci 1967. godine obnovili Maticu hrvatsku, koja je osnovana još 1842., u vrijeme hrvatskoga narodnog preporoda. „Ugledni zagrebački tjednik *Telegram* objavio je 17. ožujka 1967. godine Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika koju je potpisalo trinaest vodećih hrvatskih književnika“ (Ibid., 419). Uslijedile su oštre reakcije vrha KPJ-a, ali i srpskog lingvističkog centra, no Tito je izvršio pritisak na obje grupe, tražeći ostavku Miroslava Krleže na članstvo u CK SKH-u i smirujući srpske lingvističke krugove. Važno je istaknuti kako je čehoslovačko proljeće ostavilo snažan dojam na hrvatsko javno mjenje, pa je u određenoj mjeri potaklo nastanak hrvatske verzije takva masovnoga pokreta. Početkom 70-ih godina probleme u rukovođenju *Komunističkom partijom Jugoslavije* uzrokovali su hrvatski i beogradski studenti, zahtijevajući veće političke i intelektualne slobode. Jasper Ridley ističe kako se u Hrvatskoj liberalni pokret poklopio s oživljavanjem hrvatskog nacionalizma pa su tako hrvatski studenti u travnju 1971. godine izveli malu revoluciju. Sastali su se na svom Sveučilištu i objavili smjenu rektora, a podršku u njihovim nastojanjima pružio im je *Savez komunista Hrvatske*. (Ibid., 431-433) Tito je 4. i 5. srpnja 1971. godine bio na sastanku rukovodstva Saveza komunista Hrvatske u Brežicama na kojem je progovorio o nezadovoljstvu razvoja političke situacije u Hrvatskoj.

Vrijeme održavanja tog sastanka ujedno je i vrijeme iz kojeg datira govor nazvan *Tražim akciju*. Tema govora ogleda se u kritici političkih silnica u Hrvatskoj i rastućeg nacionalizma koji je ugrožavao, i tako već narušenu, stabilnost SFRJ-a.

7. Diskurs Josipa Broza Tita

U nastavku rada naglasak će biti stavljen na govore Josipa Broza Tita kojima se prikazuju diskurzivna obilježja govora kao i ideološke silnice sadržane u njima. Analiza je provedena na korpusu od tri reprezentativna teksta. Opisat će se tematske preokupacije svakog govora te ideološke podloge koje se mogu iščitati iz svakog od njih.

7.1. Prvi govor: Parola bez koje bi Jugoslavija bila razrovana

Parola bez koje bi Jugoslavija bila razrovana

Najveća tekovina koju su naši borci na ovom terenu izborili i postigli jeste bratstvo i jedinstvo. U ovim krajevima je mržnja koju su sijali bivši nenarodni upravljači iz Hrvatske i Srbije, a i drugi, isprana krvlju najboljih sinova naših naroda. Naši borci na ovom terenu uspjeli su da idu rame uz rame, i hrvatski sinovi, i srpski sinovi, i sinovi drugih naroda. To je ono što je od prvog dana naše borbe, od onog dana kada smo u Srbiji počeli borbu i stvarali prve brigade, bilo napisano na našoj zastavi: Boriti se protiv svih pokušaja da se okupatoru i njegovim kvislinzima omogući da siju razdor među narodima. Parola je bila: bratstvo i jedinstvo među našim narodima – i za tu parolu ginuli su borci iz ovog kraja kao i drugi širom naše zemlje. A ta parola, ta naša velika težnja, omogućila nam je tako uspješan razvoj Oslobodilačke borbe koja nam je donijela pobjedu nad okupatorima i svim domaćim izdajnicima. Bez ostvarenja te parole mi ne bismo pobijedili. Bez ostvarenja te parole naša bi zemlja danas bila razrovana, rastrovana, raspačana, ko zna na čijoj strani i ko zna ko bi sve od nje dobio dio.

Iz govora u Bjelovaru, 4. oktobra 1953.

7.1.1. Analiza govora

Tema govora jest širenje ideoloških reprezentacija bratstva i jedinstva. Ona je navedena već u prvoj rečenici gdje se taj ideološki sklop smatra najvećom tekovinom narodnooslobodilačke borbe. Ističe se važnost ideje bratstva i jedinstva u kontekstu buđenja osjećaja pripadnosti i povezanosti svih naroda i narodnosti. Iz govora se uočava isticanje slavne prošlosti pa tako narodnooslobodilačka borba postaje svojevrsno mjesto sjećanja za primatelje poruke. Važnost NOB-a, gotovo mitologiziranog trenutka u povijesti socijalističke Jugoslavije, dodatno je naglašena navođenjem u samom početku govora.

Ideju bratstva i jedinstva treba promatrati iz perspektive rješenja nacionalnog pitanja koje se pojavilo za vrijeme II. svjetskog rata. „*Komunistička partija Jugoslavije* formulirala je program kojim je željela zadovoljiti težnje naroda koji su teško podnosili velikosrpsku hegemoniju. Glavna parola u tom programu bila je bratstvo i jedinstvo“ (Dubravica 2007: 76). Branko Dubravica ističe kako su članovi Partije istupali s naglašenim programom ravnopravnosti svih naroda još tijekom II. svjetskog rata, uspostavljajući tako kontinuitet nužan za legitimizaciju ideje. „Platforma NOP-a sadržavala je dva bitna cilja: oslobođenje od fašističke okupacije i rješenje nacionalnog pitanja“ (Badovinac 2007: 82). Problem oslobođenja riješen je ratnim raspletom, a problemu nacionalnog pitanja pokušalo se doskočiti ideološkim reprezentacijama sadržanim u ideologiji bratstva i jedinstva. Ta krilatica postaje platforma za uređenje nacionalnog pitanja jer se nametala potreba uspostave zajedničkog idejnog kompleksa. Bitno je istaknuti kako su nositelji koncepta bratstva i jedinstva bili pripadnici radničke klase. U tom kontekstu bitno je zamijetiti kako je koncept nacionalnosti, to jest nacionalni identitet ljudi zamijenjen kategorijom radničke klase. Možemo zaključiti da radnička klasa postaje središnja os ideologije bratstva i jedinstva. Iako, sama zamjena nacionalnosti s pripadnošću radničkoj klasi nije u potpunosti riješila problem nacionalnog pitanja, već ga samo ublažila. Bratstvo i jedinstvo možemo smatrati težnjom za složnim životom svih naroda i narodnosti, ali i formulom uređenja međunacionalnih odnosa u socijalističkoj Jugoslaviji. Ideja se temeljila na bratskim odnosima svih naroda i narodnosti kao i jedinstva svih građana socijalističke Jugoslavije te na stvaranju političkoga jedinstva. Iako je pretjeranom uporabom dobila status klišeja, fraza je bitna za izgradnju jugoslavenskoga identiteta, konstruiranja radničke klase te je na njoj zasnivan društveni i ekonomski razvoj zemlje.

Isticanjem mržnje, koju su sijali *nenarodni vlastodršci* u povijesti bjelovarskog kraja, ali i na području cijele Jugoslavije, sugerira se kontrast u odnosu na tadašnju vlast. Element kontrastiranja prethodnih vlasti od trenutne prisutan je u čitavom govoru i postaje svojevrsni *lajt*-motiv govora. Tito ističe kako je mržnja prethodnih vlastodržaca „isprana krvlju najboljih sinova naših naroda“. Iz ovog navoda zaključujemo kako, unatoč patosu, govornik upućuje na nedavno proživljenu traumu – stradanja u II. svjetskom ratu. Zatim značajno naglašava „naše borce“ koji su uspjeli da idu „rame uz rame“. Govornik upućuje na zajedništvo koje je bilo od ključne važnosti u narodnooslobodilačkoj borbi, ističući uspjehe partizanskih odreda koji su zajedničkim snagama izvojevali pobjedu nad „okupatorima i njihovim kvislinzima“.

U govoru je značajno ponavljanje kojim govornik postiže ritmičnost pa tako autor ističe uspjehe „i hrvatskih sinova, i srpskih sinova, i sinova svih drugih naroda“. Osim ritmičnosti, ponavljanja su značajna jer sugeriraju ulogu ideologije sadržane u krilatici bratstvo i jedinstvo. Njena je funkcija, između ostalih, bila pomiriti razlike i umanjiti netrpeljivost Srba i Hrvata.

Josip Broz Tito govor nastavlja prisjećanjem na same začetke partizanske borbe, to jest na stvaranje prve brigade s ciljem borbe protiv neprijatelja. Nakon prisjećanja početaka ustanka, govornik ponovno naglašava vrijednost i značaj parole za koju su ginuli borci iz „ovoga kraja kao i drugi širom naše zemlje“. Iz ove tvrdnje možemo zaključiti kako govornik proklamirano bratstvo i jedinstvo smatra jednim od ključnih faktora koji su doprinijeli pobjedi narodnooslobodilačkog pokreta. Josip Broz Tito govor završava dodatnim naglašavanjem značaja parole bez koje bi zemlja bila razrušena i potencijalno razjedinjena. Završetak govora prikazuje, za govornika i slušatelje, najcrniji razvoj događaja i stoji kao svojevrsno upozorenje na scenariji do kojega bi došlo napuštanjem ideoloških obrazaca.

Govor je zanimljiv u kontekstu širenja ideoloških reprezentacija jer simbolizira obrazac ideološkog govora koji se koristio u socijalističkoj Jugoslaviji. On jasno prikazuje ideološku podlogu sadržanu u ideologiji bratstva i jedinstva te odnos Josipa Broza Tita prema ideologiji bratstva i jedinstva. On ju je smatrao praktički državotvornim faktorom. Prikazuje se potreba za prisjećanjem traumatičnih događaja koji dobivaju status mjesta sjećanja u kolektivnom pamćenju grupe.

7.2. Drugi govor: Nacionalni i ekonomski odnosi

Nacionalni i ekonomski odnosi

Osnovno pitanje koje se pred nas danas postavlja u oblasti međunacionalnih odnosa jeste dalje razvijanje njihovog socijalističkog karaktera.

Međunacionalni ekonomski odnosi moraju biti postavljeni tako da se obezbijedi sve punije osposobljavanje cijele društvene zajednice i svih njenih nacionalnih dijelova da svestranije, što brže i što efikasnije, razvijaju kako materijalne proizvodne snage tako i

nosioce i faktore društvene svojine, socijalističkih odnosa, društvenog samoupravljanja i raspodjele prema radu.

U onoj mjeri u kojoj budemo efikasno sužavali prostor djelovanja administrativnih metoda u reguliranju međunacionalnih ekonomskih odnosa, ukoliko ćemo u toj oblasti otklanjati pojave etatizma, birokratizma i subjektivizma, a samim tim čistiti ćemo svoje redove od nacionalističkih deformacija. To znači da za nacionalne aspekte ekonomskih odnosa moramo tražiti što objektivnija rješenja u okviru samog novog ekonomskog sistema. Ta rješenja treba maksimalno da odgovaraju objektivnim ekonomskim uslovima i potrebama razvitka socijalističkih društvenih odnosa, ona treba da budu faktor njihovog ostvarivanja.

U prvom redu stoji problem ekonomskog osamostaljivanja nerazvijenih republika i autonomnih pokrajina. Naravno, ne u smislu nekakve autarkične nezavisnosti, već u smislu njihovog osposobljavanja da sopstvenim snagama ostvaruju svoj daljnji ekonomski razvitak, jer je i to i te kako u interesu čitave zajednice, a ne samo u interesu određene republike ili oblasti. U sadašnjim uslovima mi možemo da spriječimo produbljavanje naslijeđenih ekonomskih disproporcija pojedinih naših područja. U protivnom slučaju došlo bi do zaoštavanja nekih, već i sada ozbiljnih problema. S jedne strane, bio bi otežan proces daljeg prevazilaženja nacionalnih proturječnosti, kao i proces dalje međunacionalne integracije naše zajednice, a s druge strane – to bi se u perspektivi veoma loše odrazilo i sa ekonomskog aspekta, jer razlike u razvijenosti nisu stimulatívne za proširenu reprodukciju. One sužavaju kupovnu moć nerazvijenih područja i na taj način koče brži razvoj zemlje kao cjeline. Zato bi se u cjelini, tako i na sve njene dijelove, i razvijene i nerazvijene.

U traženju praktičnih rješenja za probleme nacionalnih ekonomskih odnosa (posebno za probleme nerazvijenih republika i autonomnih pokrajina) moramo se ubuduće još dosljednije držati linije deetatizacije tih odnosa, i, naročito, investicione politike u svim okvirima društvene zajednice.

Politika bržeg razvoja ekonomski nedovoljno razvijenih republika i krajeva treba da se ostvaruje u skladu sa objektivnim mogućnostima cijele privrede, kao organski dio jedinstvene politike privrednog razvoja, kao elemenat koji stvarno predstavlja opšti interes svih radnih ljudi i svih područja Jugoslavije. To znači da je u sprovođenju politike ovih područja nužno obezbjediti, prije svega, što potpuniju i što bržu realizaciju ulaganja u do sada izgrađene kapacitete, dok prilikom budućih ulaganja treba obezbjediti takva rješenja koja će osigurati najbolje i najracionalnije korištenje uloženi sredstava. Samo takva politika

može biti efikasna i može uspješno doprinositi razvoju i nerazvijenih područja i jugoslavenske privrede u cjelini.

Iz referata na VIII. kongresu Saveza komunista Jugoslavije, 1964.

7.2.1 Analiza govora

Govor je podijeljen u šest ulomaka, a tema, naznačena već u prvim rečenicama, odnosi se na implementaciju socijalističkih ideja u međunacionalne odnose. U kontekstu rada takva tema je značajna jer govor ukazuje na potrebu prijenosa socijalističkih ideoloških reprezentacija u međunacionalne odnose. Ideja govora je osvješćivanje potrebe naroda i narodnosti Jugoslavije za internacionalizacijom socijalističkih ideoloških obrazaca. Govoreći o socijalističkim ideološkim reprezentacijama i njihovim idejnim preokupacijama, potrebno je ukratko predstaviti ideološku podlogu titoizma.

Govoreći o socijalističkim idejama, treba istaknuti kako je vrsta socijalizma karakteristična za razdoblje socijalističke Jugoslavije nazvana *titoizmom*. Eponim je nastao nakon sukoba *Informbiroa* i *Komunističke partije Jugoslavije* 1948. godine. Bitno je istaknuti kako se taj naziv najčešće koristio u svjetskom tisku, dok se u Jugoslaviji nije ustalio. Interpretacije pojma ovisile su o ideološkim uvjerenjima korisnika, pa se tako, Kuljićevnim riječima, „na Istoku ovaj izraz jedno vreme koristio u značenju revizionizma i izdaje komunizma, a na Zapadu u smislu manje represivnog socijalizma ili mekog totalitarizma“ (Kuljić 2010 : 225-226). Suprotnosti u mišljenjima Istoka i Zapada jasno ukazuju na različita ideološka polazišta – kapitalizam zapada i socijalizam Istoka. U takvim odnosima zapadnog i istočnog bloka titoizam je predstavljao svojevrsnu *tampon-zonu*, postupno nadograđujući ideje liberalizma na socijalističke temelje. U tom kontekstu zanimljive su dvije temeljne razlike socijalizma i titoizma, koje navodi Todor Kuljić u znanstvenom radu *Sećanje na Titoizam: hegemoni okviri*. Autor napominje kako se jugoslavenski socijalizam razlikovao od lagerskih verzija razvijenog socijalizma zbog dominantne uloga Josipa Broza Tita u državnom, partijskom i vojnom odlučivanju. Bitnu ulogu imala je i Titova karizma i dobro izgrađen kult ličnosti koji je pomogao u pravdanju vlasti komunista i u održanju jedinstva višenacionalne države (Ibid.). Možemo zaključiti kako je kult ličnosti Josipa Broza Tita sastavni, ako ne i ključan dio titoizma te glavni element širenja ideoloških reprezentacija, iako Todor Kuljić ističe kako je pogrešno reducirati pojam titoizma isključivo na lik i djelo Josipa Broza Tita jer je riječ o složenom, skoro pola stoljeća dugom političkom sustavu. Takav je

stav utemeljen, ali svejedno ličnost Josipa Broza Tita smatra se ključnim ideološkim simbolom.

U središtu takvog ideološkog sklopa – titoizma – nalazi se ideja *samoupravljanja*. Ona pretpostavlja lik radnika koji samostalno odlučuje, odnosno upravlja društvom i društvenim tekovinama. Osnovni dio titoizma jest kult ličnosti Josipa Broza Tita koji je bio glavni element širenja ideoloških reprezentacija. Osnova ideologije titoizma leži u socijalističkoj revoluciji tijekom narodnooslobodilačke borbe, a samim tim i na odlukama AVNOJ-a. Ovjeravajući se u začecima NOB-a, Jakov Blažević, autor djela *Bezalternative*, ističe postojanje „jasnog kontinuiteta u razvijanju samoupravnih društvenih odnosa“ (Blažević, 1980: 7). Taj kontinuitet davao je svojevrsnu legitimaciju socijalističkom političkom sustavu. Sustav je smatran oblikom „ostvarivanja diktature proletarijata, koji dovodi do odumiranja države, do postepenog smanjivanja njenih funkcija (posebno ekonomske funkcije), ali istovremeno stvara uvijete za jačanje vlasti radničke klase, odnosno dovodi do izgrađivanja takve državne vlasti koja je efikasna garancija ostvarivanja interesa radničke klase i efikasan instrument političke prinude prema klasnim neprijateljima“ (Ibid.). Interesi radničke klase isticali su se kao motiv titoističkog uređenja. Mogli bismo zaključiti kako je osnovana proleterska država bila „instrument ostvarivanja vlasti radničke klase – temeljena na federativnom principu – čime se garantirala puna ravnopravnost svih naroda i narodnosti“ (Ibid.). Ravnopravnost naroda i narodnosti bila je motiv provođenja procesa federativne decentralizacije. Smanjivanje utjecaja države vidljivo je i iz autorovih navoda kako je, za razliku od državnog socijalizma koji nije sklon promjenama, samoupravni politički sustav u stalnim promjenama. Njega karakterizira: „proces samoupravnog organiziranja radničke klase, postepeni proces odumiranja države, kao i njene transformacije u efikasan instrument ostvarivanja vlasti radničke klase u svim funkcijama koje država i dalje vrši“ (Ibid., 9). Uočavamo kako se naglašava potreba za dinamiziranjem političkog sustava čime dolazi da modifikacija ideoloških vrijednosti. Jakov Blažević ističe dvije grupe temeljnih vrijednosti samoupravnog socijalizma, a to su: *dosljedno provođenje i prilagodba odluka AVNOJ-a društvenoj praksi i samoupravljanje*.

- 1.) „Dosljedno provođenje i prilagođavanje odluka AVNOJ-a društvenoj praksi i dostignutom stupnju razvoja društva i izgrađivanju države kao klasne vladavine proletarijata, kao instrumenta socijalističke revolucije, kao i odluka o federativnom uređenju zemlje i osiguravanju nacionalne ravnopravnosti“ (Ibid., 8-9). Autor napominje kako je upravo takav politički sustav njegovao tekovine socijalističke revolucije u njenom klasnom i nacionalnom određenju, smatrajući tekovine

socijalističke revolucije izvojevane u narodnooslobodilačkoj borbi izvorištem ustavnog sistema Jugoslavije koji se utvrđenje odlukama AVNOJ-a i ZAVNOH-a. (Ibid.). U tom kontekstu značajan je treći dio govora u kojem se ističe potreba za prilagodbom međunacionalnih ekonomski odnosa koji moraju biti postavljeni tako da omoguće što uspješniji razvoj industrije, društvenog vlasništva i temeljnih ideja socijalizma – društvenog samoupravljanja i raspodjele prema radu. Efikasna administracija u međunacionalnim odnosima „otklanjala bi pojave etatizma, birokratizma i subjektivizma“ rješavajući se pritom „nacionalističkih deformacija“. Tito sugerira da se rješenje nacionalnih aspekata ekonomskih odnosa nalazi u okvirima ekonomskog sustava te da takva rješenja postanu motivacija za širenje ideja socijalizma, to jest titoizma. Potrebno je istaknuti kako se efikasnost administrativnog aparata planirala provesti decentralizacijom koju je protežirala KPJ. Također potencira se nacionalno pitanje koje bi, kako je istaknuto trebalo biti riješeno u okviru ekonomskog sustava. Ovakvom izjavom govornik upućuje na rješavanje subjektivnog nacionalnog pitanja objektivnim metodama što dodatno ističe snagu represivnog ideološkog aparata.

- 2.) Druga temeljna vrijednost ustavnog sistema Jugoslavije ogledala se u procesu samoupravljanja. „Taj drugi bitni izvorišni dio, kontinuitet u građenju našeg osobitog ustavnog sistema počinje 1950. godine, kada počinje izgradnja samoupravnog socijalističkog društva, odnosno u 1953. godini, kada se u skupštine društveno-političkih zajednica uvode vijeća proizvođača (...)“ (Ibid., 9). Očito je da se naglasak stavlja na radničku klasu i njeno zauzimanje dominantne pozicije u političkom sustavu. Idejnom okosnicom titoizma postaje radničko samoupravljanje. Ono je bitno u kontekstu prijenosa ideoloških obrazaca jer se na njemu temelji ekonomski sustav u kojem je „orijentacija stavljena na maksimalan stepen inicijative, samoorganizovanja i samostalne odgovornosti“ pripadnika svih naroda Jugoslavije. Takav odnos prema nacionalnom pitanju ponovno odražava represivnost državnog aparata zbog potiskivanja prava pojedinca na nacionalno određenje.

Četvrti dio govora Josip Broz Tito započinje s izravnim isticanjem problema koji se pojavio tijekom provođenja planske ekonomije. Naime javio se problem „ekonomskog osamostaljivanja nerazvijenih republika i autonomnih pokrajina“. Među nerazvijenijim zemljama posebno su se isticale Makedonija i Crna Gora, a od pokrajina Kosovo. Rješenje tog problema smatrano je zajedničkim interesom čije bi potencijalno ignoriranje dovelo do pooštavanja međunacionalnih odnosa te propadanja ekonomskog sustava. Sugerirajući

opadanje kupovne moći nerazvijenih država, Tito zahtijeva efikasnost sustava s ciljem samoodrživosti. Zajednička suradnja svih naroda i narodnosti Jugoslavije potrebna je za održanje sustava čime se naglašavaju ideje bratstva i jedinstva.

Petim dijelom govora govornik naglašava i postavke socijalizma, govoreći kako se „u traženju praktičnih rješenja za probleme nacionalnih ekonomskih odnosa (...) moramo još dosljednije držati linije deetatizacije¹⁴ tih odnosa, i, naročito, investicione politike u svim okvirima društvene zajednice. Proces deetatizacije očituje se u težnji za slabljenjem svih oblika državne vlasti, a to je proces koji se definicijom približava procesu decentralizacije. Proces decentralizacije ogleda se u slabljenju utjecaja nekog centra organiziranog sustava na njegove dijelove. Kako je otprije poznato, decentralizacija se nalazila u središtu političkih težnji *Komunističke partije Jugoslavije* tijekom 60-ih godina.

Završni dio govora posvećen je upućivanju na zajednički interes sadržan u rješavanju ekonomskih disproporcija u Jugoslaviji, ponovno ističući važnost zajedničkog djelovanja u održavanju postojećeg sustava.

Iz govora se vidi primjena ideoloških reprezentacija bratstva i jedinstva u ekonomskim okvirima. Od federativnih se republika očekivala međusobna financijska potpora. Takav stav odgovara socijalističkoj ideologiji, ali je prouzročio snažno nezadovoljstvo kod razvijenijih republika koje su morale financijski podupirati nerazvijenije. Upravo je to jedan od faktora koji je pridonio političkim, ali i ideološkim nestabilnostima. Dodatan problem stvorit će rast nacionalističkih ideja u Hrvatskoj te početak hrvatskog proljeća. Nametanje ideja, makar se one temeljile na načelima bratstva i jedinstva, obilježje je represivnih sustava.

7.3. Treći govor: Tražim akciju!

Tražim akciju!

... U Savezu komunista mora postojati jedinstvo ideja i jedinstvo akcija. U Savezu komunista mora se čvrsto poštovati demokratski centralizam. Mi snage imamo i moramo ih pokrenuti u borbi protiv klasnog neprijatelja.

Kod vas je počelo i prebrojavanje Srba i Hrvata u fabrikama, među radničkom klasom. To ja ne mogu dozvoliti, radnička klasa ne može se dijeliti na Hrvate i Srbe. Toga je bilo ranije na Kosovu, ali kako se to moglo dogoditi u Hrvatskoj koja je bila u tom primjerna, To

---

¹⁴ „Deetatizacija (franc.), slabljenje državnih oblika vlasti, uprave, nadzora; izdvajanje i prijenos stanovitih funkcija s klasičnih državnih organa na društvene, općinske, nedržavne.“

Prema: <http://www.hrleksikon.info/definicija/deetatizacija.html> posjećeno: 12. 9. 2016. u 21:00

nećemo dozvoliti, o tome ću ja javno govoriti.

Dozvolili ste toj Matici da se pretvori u političku organizaciju, do te mjere da ćete sada to teško savladati. Prejašila vas je, niste u stanju da je zauzdate. Mačekovština je tu prevladala. Ja znam njihove metode. Znam i Radića i Mačekovce od prije rata. Radićeva organizacija bila je kulačka organizacija na vrhovima, a prema sitnom seljaštvu bio je demagog. On je mrzio komuniste i nije zastupao interese radničke klase. Mi smo mu nudili suradnju, ali s nama nije htio. To što je nastradao u Skupštini, to je tragična stvar, ali se ne može samo po tome ocjenjivati njegova politika.

A vi to sve gledate. Sada vam diskutiraju da li da se Jelačić vrati na Jelačić plac, kao veliko ime historije. Vi ste ga pretvorili u revolucionara. Ja sam za to da se historija pravilno valorizira, ali Jelačić je radio suprotno onomu što su radili Zrinski i Frankopani. On se borio za austrijsku monarhiju. Jelačić je u Beču gušio radnike i studente. Neka se historijski to ocjenjuje, ali neka ga se ne stavlja u pijedestal kao velikana...

U socijalističkomu društvu treba da socijalističke organizacije razvijaju kulturu i prosvjetu, a ne oni koji su protiv socijalizma. Jesmo li zaboravili šta znači biti komunista i šta znači borba za socijalizam?

Toliko je ozbiljna situacija u svijetu da mi u Jugoslaviji imamo najmanje razloga da se bavimo unutarnjim svađama. Nemamo pravo da se trzavicama razbijamo. Unutarnji neprijatelj ima jaku podršku izvana. Velike sile će uzeti svakoga vruga koji hoće da za njih radi, bez obzira da li je komunista ili nije.

Ja sada tražim oštru akciju. Ponašati se treba prema situaciji.

*Iz izlaganja na sastanku s Izvršnim komitetom
CK SK Hrvatske, jula 1971.*

7.3.1. Analiza govora

Govor nosi naziv *Tražim akciju*. Naziv upućuje na djelatni aspekt govora, odnosno na izazivanje reakcije kod slušatelja, u ovom slučaju primatelja poruke. On je poziv na djelovanje, koje bi bilo sukladno socijalističkim ideološkim smjernicama. Nastao je kao reakcija na nacionalističke tendencije koje su se pojavile krajem 60-ih i 70-ih godina dvadesetoga stoljeća. Namjera mu je izricanje opomene *Savezu komunista Hrvatske* koji nije uspio smiriti nacionalističke ideje. Njegova realizacija pred članovima *Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske* upućuje na ozbiljnost državne krize nastale početkom 70-ih

godina. Nestabilnosti su započele promjenama državnog obavještajnog vrha, to jest smjenom Rankovića, nezadovoljstvom oko realizacije odluka donesenih Novosadskim dogovorom, a vrhunac nezadovoljstva označilo je hrvatsko proljeće.

Govor se sastoji od 6 ulomaka, pa tako u prvom Tito izriče naredbu prema kojoj su se ideje sadržane u krilatici bratstva i jedinstva morale provoditi te poziva na borbu protiv klasnog neprijatelja. Pojam klasnog neprijatelja dolazi iz marksizma, a označava neprijatelja koji je prijetnja čitavom društvenom uređenju.

Drugi dio govora Josip Broz Tito započinje isticanjem kako se u Hrvatskoj ljude počelo razlikovati prema nacionalnoj osnovi, sugerirajući podjele na Srbe i Hrvate u radničkoj klasi. Govornik ističe kako je to nedopustivo. Ovakvo stajalište je simptomatično jer je, kako je i prethodno istaknuto, radnička klasa postala kategorija koja je trebala zamijeniti nacionalni identitet. Broz napominje kako se sličan scenarij dogodio i na Kosovu, referirajući se na rast nacionalnih tendencija na tom području. Potiranjem nacionalnog identiteta vidi se intruzivnost titoističke ideologije. Govornik smatra kako je krajnje vrijeme za javnu raspravu o nacionalnom pitanju čime se upućuje na prethodna zanemarivanja tog problema, i općenito nezadovoljstva hrvatskoga naroda, a time i državne, a mogli bismo reći i ideološke krize koje je kasnih 60-ih pogodila Jugoslaviju.

Neadekvatnost titoističke ideologije u pogledu rješavanja nacionalnog pitanja izazvala je snažne negativne reakcije. Pokušaj zamjenjivanja nacionalne pripadnosti uvođenjem kategorije radničke klase podbacila je, a o važnosti nacionalnog i kolektivnog identiteta govore i autorice članka *Prostor i ideologija: preimenovanja zagrebačkih ulica i trgova*, ističući kako „konstrukcija osjećaja pripadnosti istoj skupini, odnosno nacionalnom identitetu, zahtijeva čvrste temelje na kojima će zajedništvo počivati. Ako osnove za izgradnju kolektivnog identiteta u prošlosti nema, povijesna se baština može selektivno upotrijebiti, a ponekad čak i izmisliti“ (Stanić, Šakaja, Slavuj 2009: 91). Upravo je to ono što se događalo u socijalističkoj Jugoslaviji. *Komunistička partija Jugoslavije* pokušala je uvesti kategoriju zajedničkog identiteta koja nije bila ovjerena tradicijom, već nametnuta. Mogli bismo zaključiti kako je nedostatak zajedničke povijesti presudio širenju i internalizaciji ideoloških reprezentacija titoizma. Potrebno je istaknuti kako je „zajednička povijest nužna jer predstavlja integralni dio nacionalnog identiteta definirajući tko mi zapravo jesmo. Drugim riječima, kolektivna povijest predstavlja zajedničku biografiju koja nadilazi biografiju pojedinca. Ne začuđuje stoga što je prilikom promjena ili svrgavanja ideologija čest povratak

na stare vrijednosti koje predstavljaju trajan dokaz postojanja i vrijednosti. (Ibid.) Povratak na stare vrijednosti u Hrvatskoj ogledao se u afirmaciji i svojevrsnoj mitologizaciji određenih povijesnih ličnosti.

Sljedeća dva ulomka Titova govora posvećena su upravo kritici triju značajnih ličnosti hrvatske povijesti – Vladka Mačeka, Stjepana Radića i bana Josipa Jelačića. Prije direktne kritike Broz se osvrnuo na rad Matice hrvatske. „Dozvolili ste toj Matici da se pretvori u političku organizaciju, do te mjere da ćete sada to teško savladati. Prejašila vas je, niste u stanju da je zauzdate.“ Ova rečenica je značajna jer pokazuje Brozov odnos prema Matici. On se posebno očituje uporabom pokazne zamjenice *toj*. Njome se naglašava pejorativan stav prema samoj instituciji. Pejorativni karakter ovog dijela govora dodatno je naglašen uporabom glagola prejašiti. Tim glagolom govor dobiva gotovo vulgaran prizvuk.

Kako je prethodno istaknuto u nastavku govora spominju se bitne ličnosti hrvatske povijesti – Radić, Maček i Jelačić. Svaki od njih simbol je nacionalističkih ideja ili je barem, u kulturnom pamćenju hrvatskoga naroda, smatran takvim. Kako bi se bolje razumjelo odnose tih političara i Josipa Broza Tita, to jest *Komunističke partije Jugoslavije* potrebno je prikazati njihova ideološka uvjerenja.

Nakon postupnog propadanja feudalnog uređenja i nastanka urbanog i industrijskog društva na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće došlo je do gospodarske krize. Razlog krize je slab ekonomski, gospodarski i industrijski razvoj Banovine Hrvatske. Dodatnu otegotnu okolnost nametnuo je i nepravedan odnos austro-ugarskih vlasti prema Hrvatskoj. U takvim okolnostima započinje političko djelovanje Stjepana Radića, na čija se politička učenja nadovezuje i Vladko Maček. „Krajem 19. stoljeća u svim hrvatskim krajevima seljaštvo je činilo između 80% i 90%, a najvažnija činjenica Radićeve modernizacijske ideje je upravo kvantitativna dominacija seljačkoga stanovništva“ (Markus 2010: 448). Radić je u svom političkom djelovanju seljaštvo smatrao osnovicom države, a „seljačkom pitanju daje prednost u odnosu na radničko pitanje“ što je jedan od razloga prekida suradnje sa strankom *Napredna omladina*. Tijekom svog političkog djelovanja Radić je zagovarao svojevrsnu socijalnu filozofiju nazvanu *agrarizam*. „Za njega je seljaštvo sloj budućnosti kojemu treba, na temelju općeg prava glasa, pripasti vodeća uloga u društvu. Poljoprivredu je smatrao temeljnom ekstenzivnom djelatnošću u društvu, koja bi tražila masovnu upotrebu radne snage i značila agrarni karakter države“ (Ibid., 450). Radić o industrijalizaciji nije imao najbolje mišljenje. Naime smatrao je kako država ne bi trebala previše razvijati industriju jer

ona, kako Markus navodi, „povećava ovisnost o inozemstvu i međuljudsku otuđenost i ovisnost čovjeka o mašinskoj proizvodnji“ (Ibid.). Radićev odnos prema socijalizmu najbolje se uočava u stavu Tomislava Markusa koji ističe kako je socijalistička doktrina materijalistička, a seljačka realistička. Seljak je istodobno radnik, jer neposredno obrađuje zemlju, i kapitalist, jer stvara i uvećava bogatstvo, ali bez profiterstva (Ibid.). Agrarizam može, za razliku od socijalizma, dopustiti implementiranje određenih ideoloških značajki kapitalizma, samo ako ovaj ne ugrožava seljaštvo kao glavnu snagu društva i ne eksploatira niže staleže. Za Radića agrarizam predstavlja svjetski pokret o kojem sve vlade moraju voditi računa. (Ibid.) Upravo u tom kontekstu u govoru se koristi riječ *mačekovština*, povezujući tako političko djelovanje Stjepana Radića s djelovanjem Vladka Mačeka. Najveći problem Broza s političkom ostavštinom Stjepana Radića jest Radićevo odbijanje suradnje s KPJ-om. Odbijanjem suradnje Radić je okarakteriziran antikomunistom. Takvim statusom jasna je njegova neprihvatljivost komunistima.

Tema petog ulomka je valorizacija povijesnih događaja vezanih uz političko djelovanje Stjepana Radića u kontekstu postavljanja njegova kipa na „Jelačić plac“. Tito ističe kako zagovara objektivno ocjenjivanje povijesnih događaja te negira ustaljenu percepciju Josipa Jelačića. Takvim stajalištem problematizira se kolektivna povijest i nacionalni identitet hrvatskoga naroda koji Jelačića oživljava velikanom hrvatske povijesti u kontekstu nacionalističkog političkog djelovanja.

U kontekstu analize potrebno je ukratko opisati simboliku političkoga djelovanje bana Josipa Jelačića, ali i način na koji je percipiran u javnosti. Vlasta Švoger ističe kako je „Josip Jelačić još za života, a pogotovo poslije smrti, postao je gotovo mitska figura i svojevrsni simbol borbe za ostvarenje hrvatskih nacionalnih interesa, ali to ne znači da je njegova percepcija u javnosti bila isključivo pozitivna“ (Švoger, 2013: 247). Josip Jelačić rođen je u Petrovaradinu 16. listopada 1801. godine, a umro u Zagrebu 20. svibnja 1859¹⁵. Tijekom života bi je krajiški časnik, zapovjednik te ban Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Djelovao je u vremenu revolucionarnih previranja te početaka oblikovanja modernoga građanskog društva. Važno je istaknuti kako je od 1935. godine aktivno sudjelovao u ilirskom pokretu. Godine 1948. postao je banom Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, civilni upravitelj Dalmacije i Rijeke i zapovjednik krajiških pukovnija te je nakratko 1848. ujedinio gotovo sve hrvatske zemlje unutar Habsburške Monarhije. „Bezrezervna potpora koju je

---

¹⁵Prema: <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=135>, posjećeno: 7.9.2016, u 15:00

nacionalno orijentirani dio hrvatske javnosti iskazivao banu Jelačiću u proljeće i ljeto 1848. čini opravdanom ocjenu Tomislava Markusa o precjenjivanju Jelačićevih mogućnosti i značenja u revolucionarnoj 1848. godini. (Ibid., 252) Autorica ističe kako je u većem dijelu hrvatske liberalno i nacionalno orijentirane javnosti percepcija Jelačića tijekom 1848. bila je iznimno pozitivna, a kod *mađarona* u Hrvatskoj i u mađarskim revolucionarnim krugovima bila je negativna. Uslijed brojnih vojnopolitičkih promjena, koje su onemogućile preuređenje Habsburške Monarhije u državnu zajednicu ravnopravnih naroda te neostvarivanja temeljnih ciljeva hrvatskog političkog pokreta, njegova se percepcija mijenja. „Dotad vrlo pozitivna slika Jelačića počinje dobivati realnije konture, a početno oduševljenje postupno se hladi. Jelačićeva smrt u percepciju hrvatske javnosti o njemu ponovno je unijela iznimno pozitivne i herojske elemente i on je ponovno postao polumitski simbol borbe za ostvarenje hrvatskih nacionalnih ciljeva“ (Ibid., 270) Iz svega do sada rečenog vidimo kako je percepcija triju ličnosti hrvatske povijesti ovisila o perspektivi, ali i političkoj orijentaciji osobe koja interpretira povijesne događaja, no to ne umanjuje njihovu simboliku i značaj u kulturnom pamćenju hrvatskoga naroda.

U šestom ulomku govora Broz napominje kako je važno da „socijalističke organizacije razvijaju kulturu i prosvjetu, a ne oni koji su protiv socijalizma“. Tim postupkom dodatno se apostrofira važnost cjelovitog provođenja titoističke ideologije, koja je nužno za održavanje postojećega sustava. Odlomak završava pitanjem je li se zaboravilo što znači biti komunistom. Tim pitanjem Tito želi istaknuti važnost Narodnooslobodilačkog pokreta te podsjetiti ljude na stradanja u Narodnooslobodilačkoj borbi. Evociranje slavne prošlosti ukazuje na važnost NOP-a i NOB-a u kontekstu titoističke ideologije.

Kako bi dodatno naglasio nužnost zajedništva i unutarnjeg jedinstva ističe ozbiljnu situaciju u svijetu, misleći pritom na posljedice Hladnog rata, ali i blokovske politike. Kritika blokovske politike očita je u rečenici: „Unutarnji neprijatelj ima jaku podršku izvana. Velike sile će uzeti svakoga vruga koji hoće da za njih radi, bez obzira da li je komunista ili nije.“ Spominjući *velike sile* referira se na Sjedinjene Američke države i SSSR, koji su tada bili u Hladnom ratu. U tom kontekstu bitno je istaknuti kako je Tito bio veliki protivnik takve politike pa je iz tog razloga stvorena politika *nesvrstanosti*. Broz ukazuje i na potencijalnu infiltraciju neprijatelja i njihova načina razmišljanja među redove komunista u Jugoslaviji. Tim postupcima govornik, uvjetno rečeno, zastrašuje primatelje poruke ukazujući kako je trenutna situacija na svjetskoj političkoj sceni opasna i na rubu eskalacije pa je iz tog razloga nužno jedinstvo među narodima i narodnostima Jugoslavije.

Govor završava isticanjem nužnosti pravovremene akcije u sprječavanju nacionalističkih ideja te naglašavanjem potrebe djelovanja koje bi bilo sukladno svjetskoj političkoj situaciji. Posljednja je rečenica znakovita zato što dodano podcrtava važnost jedinstva, jer se samo unutarnjim jedinstvom moglo odgovoriti opasnostima međunarodne politike. Možemo zaključiti kako je ovaj govor snažno ideologiziran i prepleten različitim povijesnim kontekstima. Isticanjem krivih percepcija vezanih uz ličnosti hrvatske povijesti želi se poništiti simbolika i značaj koji su imali među hrvatskim narodom te implementirati ideološke reprezentacije titoizma.

Opisom ideoloških reprezentacija sadržanih u pojmu titoizma i krilatici bratstva i jedinstva; ekonomskih, pravnih i administrativnih sustava koji su obilježili SFRJ; iznošenjem kontekstualnih modela i oblika jezičnih politika te analizom triju govora dolazimo do dijela rada u kojem je potrebno prikazati način prijenosa ideoloških reprezentacija.

8. Prijenos ideoloških reprezentacija¹⁶

U kontekstu teorija o prijenosu reprezentacija značajno je tumačenje Stuarta Halla koji ideologiju definira kao mentalne okvire koji uključuju jezike, koncepte, kategorije ideja i sustave predodžbi koje različite klase i društvene skupine razvijaju kako bi shvatile i razumjele načine na koje društva funkcioniraju (Hall 1996: 25-26). Autor nastavlja dalje i postavlja vrlo bitno pitanje koje se odnosi na načine pretvorbe ideja u „materijalnu silu“, ističući kako u ovoj više politiziranoj perspektivi, teorija ideologije pomaže analizirati kako određeni skup ideja dominira socijalnim razmišljanjima grupe. (Ibid.) Odgovor na to pitanje možemo pronaći u učenjima Daniela Sperbera iznesenim u knjizi *Explaining Culture: A Naturalistic Approach*. Autor se bavi opisom stvaranja i prijenosa reprezentacija s pojedinca na pojedinca i s grupe na pojedinca. Takav pristup naziva *epidemiologijom reprezentacija*. On iznosi vrlo zanimljivu definiciju kulture, definirajući ju kao široko rasprostranjene, dugotrajne mentalne i javne reprezentacije unutar neke društvene skupine. (Sperber, 1996: 33) Krećući od te definicije, objašnjava način prijenosa reprezentacija uspoređujući ga s epidemiološkim širenjem virusa. Koristeći tu metaforu, autor je svjestan potencijalnih ograničenja i krivih interpretacija te napominje kako reprezentacije, ni u kom slučaju, ne bi trebalo shvatiti patološkima, ali iznosi jednu, mnogo zanimljiviju činjenicu. Napominje kako se reprezentacije, za razliku od virusa i bakterija, transformiraju prilikom svakog prijenosa, sugerirajući tako da svaka internalizacija reprezentacija, što ih ideologije nude, uzrokuje blagu izmjenu sadržaja reprezentacije. Taj faktor izmjene, odnosno potencijalne izmjene, značajan

---

¹⁶Teorijom prijenosa reprezentaciji bavio se i Richard Dawkins, a svoja učenja objavio je u knjizi *Sebičnigen*. Autor smatra kako se ideje, vjerovanja i predodžbe prenose umnažanjem, baš poput gena. Kako bi pojasnio prijenos reprezentacija autor se koristi terminom *mema*, koji dolazi od grčke riječi *mimeme* koja znači oponašanje. Prema njegovu mišljenju ideje, vjerovanja i predodžbe jedinice su mema, a one se prenose oponašanjem kroz ljudsku interakciju, mutirajući prilikom prijenosa. Dok se geni prenose kopiranjem, ostajući pritom isti. Dawkins smatra kako memi osvajaju ljudski mozak, mijenjajući pritom „strukturu živčanog sustava ljudi diljem svijeta“ (Dawkins 2007., 221). Opstanak mema ovisi o uspješnosti kojom memi zaražavaju mentalni sklop pojedinaca u grupi. Više o tome u: Dawkins, Richard; *Sebični gen*; Izvori; Zagreb, 2007. Na račun Dawkinsonove teorije memetike pojavilo se nekoliko prigovora, prvi se odnosi na analogiju s genima, drugi je povezan s oponašanjem jedinica kulture tijekom kojeg su moguće mutacije i pogreške, treći se ogleda u činjenici da jedinicama kulture ne možemo odrediti podrijetlo što je slučaj s genima, a posljednji, četvrti prigovor odnosi se na činjenicu da kultura ne može biti raspršena u odvojene jedinice te da razumijevanje kulture podrazumijeva razumijevanje cjeline. Sve te kritike razlog su odabira Sperberove teorije o *epidemiologiji reprezentacija*. O kritikama teorije memetike više u: Lewens, Tim; *Cultural Evolution*; The Stanford Encyclopedia of Philosophy; 2013.; Prinz, Jesse; *Culture and Cognitive Science*; The Stanford Encyclopedia of Philosophy; 2011.

je jer objašnjava potrebu uspostavljanja kontrole i moći nad širenjem ideologije (Ibid., 25). Sperber razlikuje tri vrste reprezentacija – *mentalne*, *javne* i *kulturne*.

8.1. Mentalne, javne, kulturne i ideološke reprezentacije

Mentalne su reprezentacije u posjedu pojedinca, to su sjećanja, vjerovanja i namjere. One se razlikuju od pojedinca do pojedinca, oviseći o raznim faktorima, kao što su: stečena znanja, stupanj obrazovanja ili proživljena iskustva. Kada reprezentacije dolaze izvana, iz okoline, govorimo o javnim reprezentacijama. One obično podrazumijevaju komunikaciju između pojedinca i okoline odnosno grupe, pa se upravo na temelju te interakcije prenose javne reprezentacije (Ibid., 32). Valja imati na umu kako mentalne reprezentacije imaju samo jednog korisnika – osobu koja ih stvara, a javne imaju više korisnika – može im pristupiti svaki član grupe. Kulturne su reprezentacije one koje su stabilne i široko rasprostranjene unutar neke grupe (Ibid., 49). One poprimaju status činjenice u grupi te izgrađuju kulturno pamćenje određene grupe. Zaključujemo kako su mentalne reprezentacije vrlo subjektivne i individualne, a javne i kulturne imaju snažno naglašenu komunikacijsku komponentu. U javnoj komunikaciji šaljemo i primamo reprezentacije, a one, kada pripadaju političkom diskursu, često znaju biti ideološki obilježene. U tom slučaju možemo govoriti o ideološkim reprezentacija.

Epidemiologija reprezentacija pokušat će objasniti *kulturne makrofenomene* – kulturu i civilizaciju – produktom dvaju *mikromehanizama*. Razlikujemo individualne mehanizme koji formiraju i transformiraju mentalne reprezentacije te inter-individualne koji u interakciji s okolinom prenose reprezentacije (Ibid.: 50). Individualni se mehanizmi odnose na recepciju i način interpretacije određenih reprezentacija. Rezultati tog mehanizma razlikuju se od osobe do osobe. Inter-individualni mehanizmi karakteristični su za komunikaciju, to jest komunikacijski čin tijekom kojeg dolazi do prijenosa ideoloških reprezentacija. Možemo zaključiti kako se komunikacijom prenose reprezentacije – inter-individualni mehanizam – a jednom kada su prenesene svaki ih pojedinac interpretira na drugačiji način – individualni mehanizam. U analizi govora Josipa Broza Tita naglasak je stavljen na inter-individualne mehanizme. Ideološke reprezentacije sadržane u paroli bratstva i jedinstva govornik – Josip Broz Tito – javnom komunikacijom, posredstvom jezika, prenosi svim narodima i narodnostima Jugoslavije.

Epidemiologiju reprezentacija možemo shvatiti kao kauzalni lanac mentalnih i javnih, ali i ideoloških reprezentacija. Konstruiranje mentalnih reprezentacija može potaknuti

pojedince da modificiraju okolinu, stvarajući tako javne reprezentacije. Modifikacije okoline mogu potaknuti druge pojedince na stvaranje mentalnih reprezentacija (Ibid., 62). Na temelju rečenog možemo zaključiti kako su procesi stvaranja mentalnih i javnih reprezentacija međusobno ovisni te da njihov suodnos potiče i njihovo stvaranje. Kulturne reprezentacije postaju kulturnima na temelju kauzalnosti i korespondencije većeg broja mentalnih reprezentacija i većeg broja javnih reprezentacija. Ideološke reprezentacije utječu na izgradnju ideologije te predstavljaju njene jedinice. Njihovom produkcijom šire se ideje koje objašnjavaju razne aspekte čovjekova života. One predstavljaju gotove obrasce ponašanja koje primatelji trebaju internalizirati, iako je aspekt slobodne interpretacije i dalje naglašen. U tom kontekstu značajan je Sperberov stav prema kojem neke reprezentacije imaju određeni stupanj privlačnosti na temelju kojeg postaju kulturne reprezentacije. Stupanj privlačnosti određuje se na temelju pojedinčeva truda uložena u razumijevanje reprezentacije, njezinu interpretaciju te učinkovitost i uporabnu vrijednost (Ibid.,103). Upravo te karakteristike pružaju odgovor na pitanje zašto se neke reprezentacije brže šire i duže zadržavaju od drugih. U razdoblju od 40-ih do 90-ih godina prošloga stoljeća uočili smo organizaciju društvenog, političkog i ekonomskog sustava prema ideološkim odrednicama titoizma. Upravo ta činjenica sugerira rasprostranjenost i snagu te djelatni aspekt ideoloških reprezentacija titoizma na području socijalističke Jugoslavije. U prilog širenju ideoloških reprezentacija titoizma idu i činjenice o stradanjima i strahotama proživljenim u II. svjetskom ratu. On predstavlja svojevrsnu kolektivnu traumu jugoslavenskog naroda te krizu koja je omogućila razvoj i širenje titoističkih reprezentacija. Pobjeda Narodnooslobodilačkoga pokreta u II. svjetskom ratu učinila je ideološke reprezentacije atraktivnijima i tako pospješila njihovo širenje. Iako brzo rasprostranjen, titoizam je svoje slabosti pokazao sredinom 60-ih kada dolazi do rasta nacionalističkih tendencija, a potpuni je krah doživio krajem 80-ih, nakon smrti Josipa Broza Tita – temeljnog pošiljatelja titoističkih ideoloških reprezentacija. Usprkos jakom represivnom aparatu i opetovanim ponavljanjima ideoloških reprezentacija, koja su prisutna u svim trima govorima, smrću Tita ideološki okviri titoizma pucaju. Takvi događaji karakteristični su za ideološke sustave građene na kultu ličnosti.

Što se samog stvaranja reprezentacija tiče, Sperber razlikuje nekoliko procesa, pa tako izdvaja *dispozicije* i *sklonosti*. Dispozicije imaju bitnu ulogu u formiranju reprezentacija jer upućuju na činjenicu da svaki novi koncept stvaramo spajanjem prethodno usvojenih koncepata. U tom kontekstu veliku ulogu imaju pojedinčeva prethodno usvojena znanja, mišljenja, vjerovanja i iskustva. Možemo zaključiti kako ideje, koje se odnose na veći

postotak prethodno usvojenog znanja, mišljenja, vjerovanja i iskustava, lakše usvajaju i prenose jer su relativno poznate i pojedincima bliske. Dispozicije su nastale putem biološke evolucije i nastaju pod utjecajem okoline, sklonosti su posljedice dispozicija, a do izražaja dolaze nakon promjene okolinskih uvjeta (Ibid., 67). Sklonosti su reakcija na dispozicije. Procesom dispozicija usvajamo ideološke reprezentacije, a promjenom okolinskih uvjeta, na temelju doživljenoga i spoznatoga, stvaramo sklonosti prema lakšoj ili težoj internalizacijidrugih ideoloških reprezentacija. U kontekstu titoizma – vrste socijalističkoga društvenoga uređenja karakterističkog za socijalističku Jugoslaviju i Titovu vladavinu – pojedinci su ideološke reprezentacije titoizma lakše usvojili ukoliko su imali prethodnih kontakata s socijalističkim ideološkim reprezentacija. Važno je napomenuti kako su ljudi u Jugoslaviji i prije II. svjetskog rata bili upoznati sa socijalističkom doktrinom, a najveći utisak svakako je ostavila Oktobarska revolucija, te općenito promicanje socijalističkih ideja. Upravo je to, svojevrsno predznanje, bilo nužno za efikasnu internalizaciju reprezentacija.

U kontekstu stvaranja reprezentacija vrlo je bitan proces *ostenzije* – proces *pokazivanja*. Koncepti se stvaraju na temelju opservacije i upućivanja na slične koncepte. Procesi ostenzije prisutni su govorima, a posebno dolaze do izražaja prilikom ponavljanja i dodatnog isticanja ideoloških reprezentacija. U govorima su česta su i upućivnja na djelovanja Narodnooslobodilačkog pokreta tena pobjedu u Narodnooslobodilačkoj borbi kao gotovo mitskih događaja titoističke ideologije. Govornik to čini kako bi pojednostavio i olakšao prihvaćanje ideoloških reprezentacija. U tom smislu značajno je Sperberovo razlikovanje osnovnih i složenih konceptata (Ibid., 69). Osnovni su oni lako usvojivi, odnosno oni koji se ostvaruju po određenoj shemi, a oni za koje je potrebno više znanja, opservacije i empirijskih dokaza nazivamo složenima. Primjer složenih konceptata su znanstvene teorije, religije, politički ili ekonomski sustavi, ali i ideologije. Internalizacija složenih konceptata sklona je krivim shvaćanjima ili pogrešnim interpretacijaukoliko primatelj poruke nema dovoljno predznanja ili iskustva. U stvaranju reprezentacija važnu ulogu imaju i *metareprezentacijske sposobnosti* pojedinca. One su bitne jer omogućuju prihvaćanje reprezentacija koje trenutno nisu u potpunosti razumljive pojedincu, ali pretpostavljaju prostor za usvajanje novih znanja. One omogućuju pojedincu ostavljene nekih segmenata ideoloških reprezentacija nedorečenima jer se pretpostavlja mogućnost naknadnog produbljiivanja znanja vezanih za ideološkereprezentacije. Mogli bismo, Sperberovim riječima, zaključiti i reći kako pojedinac ima dispoziciju za stvaranjem metareprezentacija koje posljedično uzrokuju velik broj sklonosti (Ibid., 71-72). Upravo su sklonosti za prihvaćanjem drugačijih ideoloških značajki

ključne za bolje razumijevanje ideoloških reprezentacija jer predstavljaju svojevrsno ideološko iskustvo.

Epidemiologija reprezentacija temeljena je na darvinističkoj teoriji evolucije, ali i na antropološkim i psihološkim istraživanjima. Interdisciplinarnost prisutna u ovom konceptu omogućava širi i potpuniji pristup u opisivanju načina prijenosa ideoloških reprezentacija. Teorija je to koja prikazuje nastanak reprezentacija i njihovo širenje te potencijalne izmjene do kojih dolazi prilikom primanja reprezentacija. Snažan naglasak stavljen je na individualne interpretacije i transformacije javnih reprezentacija. Potencijalna transformacija ovisi o pojedincu, točnije o njegovim prethodnim znanjima, vjerovanjima, iskustvima i predodžbama. Upravo u toj činjenici ogleda se kompleksnost istraživanja ideoloških reprezentacija jer se podrazumijeva interdisciplinarnan pristup te je snažno naglašen ljudski faktor. Postoje subverzivnije osobe i grupe koje će lakše prihvatiti ideološke reprezentacije, no postoje i oni koji će internalizaciju ideoloških reprezentacija odbijati bez obzira na snagu ideoloških djelovanja ili stupanj zastupljenosti ideoloških reprezentacija u javnoj komunikaciji.

Zaključak

Cilj rada bio je opisati prijenos ideoloških reprezentacija, koje pošiljatelj posredstvom jezika šalje primatelju. Jezik smo definirali kao ljudsku i nenagonsku metodu prijenosa misli, osjećaja i težnji posredstvom simbola, odnosno jezik je shvaćen kao apstraktan sustav znakova koji služi za sporazumijevanje ili kao sredstvo djelovanja, stvaranja ili poistovjećivanja. Kako bi komunikacija bila lakša i uspješnija potrebno je stvoriti zajednički kod odnosno jezik. Proces stvaranja jezičnog jedinstva u socijalističkoj Jugoslaviji započinje potpisivanjem deset točaka Novosadskoga dogovora, iako ideja jezičnog jedinstva hrvatskog i srpskog jezika postoji od tzv. Bečkoga dogovora, a ponovno se aktualizirala početkom 50-ih godina prošloga stoljeća. Novosadskim dogovorom istaknuta je jednakost i ravnopravni položaj i hrvatskoga i srpskoga jezika, a jezik je nazvan hrvatskosrpskim, to jest srpskohrvatskim jezikom. Na srpskoj strani, okupljenoj oko srpskog lingvističkog centra, uočavala se želja za prevlašću srpskoga jezika. Uočavamo postojanje dviju suprotstavljenih jezičnopolitičkih ideja. Hrvatska je strana od jezične politike očekivala ravnopravnost istočne i zapadne varijante dok je srpska težila prevladavanju istočne. Suodnos hrvatske i srpske strane postao je mjestom brojnih sukoba čiji je vrhunac označilo objavljivanje Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika. Njome su hrvatski lingvisti, pisci i javni djelatnici zahtijevali samostalnost hrvatskoga jezika. Važno je istaknuti kako se prijenos ideoloških reprezentacija odvija u određenom kontekstu te da je njime snažno određen. Kontekst je strukturalni niz svojstava društvene situacije bitnih za proizvodnju, strukture, tumačenje i funkcije teksta i govora, odnosno kao diskurzivno važna svojstva društvenih situacija. Iz konteksta proizlaze kontekstualni modeli koji pokazuju kako sudionici u komunikacijskom događaju vide, tumače i mentalno predočavaju svojstva društvene situacije koja su za njih relevantna. Upravo oni pospješuju relevantnost govornika, ali i recepcijsku sposobnost pojedinca. Kontekst je izgrađen međusobnim utjecajem lingvističkih i nelingvističkih čimbenika, stoga su upravo oni ključni za bolje razumijevanje razvoja i prijenosa ideoloških značajki jezika u Jugoslaviji. Jezična politika je jedan od bitnih kontekstualnih modela, a predstavlja se kao skup mjera, koji se odnosi na regulaciju različitih jezičnih pitanja. Tipovi jezične ideologije, koji se pojavljuju u Titovu diskursu, ali i u jugoslavenskoj jezičnoj politici su jezični pluralizam i jezična asimilacija. Pluralizam se ogleda u provođenju tzv. avnojske politike. Ona se provodila u drugoj polovici 40-ih godina. Jezična asimilacija pojavljuje se provedbom zaključaka Novosadskoga dogovora. Bitno je istaknuti kako jezična politika svoju realizaciju ponajbolje ostvaruje kroz javnu

komunikacijupa zato javnu komunikaciju smatramo mjestom kontakta govornika i sugovornika. Upravo je to razlog zbog kojeg su u fokusu istraživanjapolitički govori Josipa Broza Tita. Analiza je provedena na trima govorima. Iako su tematski i sadržajno različiti, svaki od njih prenosi neke bitne stavke titoističke ideologije. Prvi govor zove se *Parola bez koje bi Jugoslavija bila razrovana*, a u njemu se tematiziraju ideološke reprezentacije sadržane u krilatici bratstva i jedinstva. Naglašava se potreba za ujedinjenjem i uspostavom bratskih odnosa među svim narodima i narodnostima Jugoslavije. Ovim se tekstom ističe proces jezične, ali i kulturne asimilacije naroda. Drugi govor naziva *Nacionalni i ekonomski procesi* bavi se reformama Federacije do kojih je došlo promjenom ustava 1963. godine. Govor predstavlja potrebu za implementiranjem ideoloških obrazaca bratstva i jedinstva u ekonomski samoupravni sustav. Treći govor zove se *Tražimakciju*. Naslovom se sugerira djelatni aspekt govora. On je poziv na brzo djelovanje s ciljem smirivanja nacionalističkih ideja. Tito se okomljuje na nesposobnost CK SKH-a u smirivanju nacionalističkih tendencija. Govornik se osvrće na rad Matice hrvatske smatrajući ju političkom organizacijom koju se teško može zauzdati. Značajan je jer se govorom problematizira valorizacija povijesnih događaja i ličnosti iz socijalističke perspektive.

Na primjeru analize govora detektirana su glavna obilježja ideoloških reprezentacija titoizma, Daniel Sperber u svom djelu *Explaining Culture: A Naturalistic Approach* prikazuje način prijenosa reprezentacija, razlikujući mentalne, kulturne i javne. Namjera pisanja rada bila je uočavanje postojanja ideoloških reprezentacija. Analizom govora utvrđeno je snažno širenje ideoloških reprezentacija titoizma. Epidemiologija reprezentacija objašnjava *kulturne makrofenomene* – kulturu i civilizaciju, a mogli bismo dodati i ideologiju – produktima dvaju *mikromehanizama*. Razlikujemo individualne mehanizme koji formiraju i transformiraju mentalne reprezentacije te inter-individualne koji u interakciji s okolinom prenose reprezentacije. U tom kontekstu možemo govoriti o produkciji i reprodukciji ideoloških reprezentacija u javnoj komunikaciji. One nastaju u mentalnim reprezentacijama, a inter-individualnim mehanizmom postaju javne. Kada reprezentacije nude čvrste okvire poželjnih ponašanja obilježene persuazijom i manipulacijom te suzbijanjem kritičkoga mišljenja tada možemo govoriti o ideološkim reprezentacijama. Kako je istaknuto, ideološke reprezentacije utječu na izgradnju ideologije te predstavljaju njezine jedinice. Njihovom produkcijom šire se ideje koje objašnjavaju razne aspekte čovjekova života. One predstavljaju gotove obrasce ponašanja koje primatelji trebaju internalizirati, iako je aspekt slobodne interpretacije i dalje naglašen. Često je nametanje takvih reprezentacija potpomognuto represivnim političkim

aparatom i intruzivnom propagandom kakva je bila prisutna u Jugoslaviji. Društveni, politički i ekonomski aspekti života ljudi bili su prožeti socijalističkom ideologijom, a ona je ostavljala malo prostora za razvoj kritičkog mišljenja. Reprerentacije nastaju procesima dispozicija i sklonosti. Istaknuli smo kako procesom dispozicija usvajamo ideološke reprerentacije, a promjenom okolinskih uvjeta, na temelju doživljenoga i spoznatoga, stvaramo sklonosti prema lakšoj, to jest težoj internalizaciji drugih ideoloških reprerentacija, a sve ovisi o kompleksnosti koncepta koji se usvaja. Jednom kada su internalizirane, ideološke reprerentacije se teško uklanjaju, a razlog tomu može biti i činjenica da ideologije nude jasne obrasce ponašanja.

Namjera rada bilo je dokazivanje postojanja ideoloških reprerentacija i opis načina na koji se one prenose. Nakon detekcije prikazan je i njihov nastanak, a analizom tekstova dobile su oprimjerenje. Razgovor o implementiranju ideoloških reprerentacija vrlo je aktualan, posebice danas, u vremenu velikih društvenih, političkih i ekonomskih promjena. Ideologije nude jasne, ali i jednoznačne obrasce ponašanja, čije kršenje izaziva osudu od strane ideologizirane grupe. Potiranje kritičkog stava prema okolini vrlo je negativno jer uklanja mogućnost promjene. Ukoliko je promjena ono što od okoline očekujemo, utoliko je nužno razvijati vlastito, a poticati tuđe kritičko mišljenje.

Izvor

- Broz, Josip Tito; *O bratstvu i jedinstvu*; izbor iz govora, članaka i intervjua, 1936-1976.; Mladost, Beograd, 1977.

Literatura

- Badovinac, Tomislav; *Temeljne odrednice bratstva i jedinstva u Titovo doba i danas*; u zborniku *Bratstvo i jedinstvo – suživot*; Savez društva „Josipa Broza Tita“ Hrvatske, Zagreb, 2007.
- Blažević, Jakov; *Bez alternative*; Mladost, Zagreb, 1980.
- Bourdieu, Pierre; *Social Space and symbolic Power*; *Sociological Theory*, Vol. 7, No. 1 (Spring. 1989), American Sociological Association, UDK 147.174.73.250, USA, 1089.
- Cobarrubias, Juan, Fishman, A. Joshua; *Progress in language planning*; Walter de Gruyter & Co., Berlin, 1983.
- Czerwiński, Maciej; *Književni jezik kao znak. Semiotička razmatranja o Hrvatskom jeziku u sistemu kulture*; UDK 811.163.42'22; *Fluminensia*, god. 23 (2011) br. 2, str. 39-55, 2011.
- Despalatović, Elinor, Murray; *Ljudevit Gaj i ilirski pokret*; Srednja Europa, Zagreb, 2016.
- Despot, Zvonimir, Tadić Danijel; *Ideja o Velikoj Srbiji: od Ilije Grašanina do Tomislava Nikolića: Izvori velikosrpske ideologije, politike i agresije*; Naklada Večernji list, Zagreb, 2012.
- Dubravica, Branko; *Nacionalna ravnopravnost i socijalna jednakost, uvjeti ostvarenja bratstva i jedinstva u Jugoslavij*; u zborniku *Bratstvo i jedinstvo – suživot*; Savez društva „Josipa Broza Tita“ Hrvatske, Zagreb; 2007.
- Grdešić, Ivan; *Elementi procesualne definicije pojma moći*; *Politička misao*, Vol. XXVI, (1989). No 4, UDK 32.01, 1989.
- Greenberg, Robert D.; *Jeziki identitet na Balkanu : raspad srpsko-hrvatskoga*; Srednja Europa, Zagreb, 2005.
- Hall, Stuart; *The problem of ideology: Marxism without guarantees* u Morley, D. i Chen, K. H.; *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*; Routledge; London, UK, str. 24-46., 1996.

- Haralambos, Michael, Holborn, Martin; *Socijologija – Teme i perspektive*; Golden marketing, Zagreb, 2002.
- Herceg, Jakša; *Ilirizam*; Zadruga profesorskog društva; Beograd; 1935.
- Hymes, Dell H; *Etnografija komunikacije*; Biblioteka XX. Veka; Beograd, 1980.
- Ivas, Ivan; *Ideologija u govoru*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1988.
- Jakobson, Roman; *O jeziku*; Disput, Zagreb, 2008.
- Jelaska, Zrinka; *Jezik, komunikacija i sposobnost: nazivi i bliskoznačnice*; Ivo Škarić, sveučilišni profesor u miru; Jezik; Zagreb; UDK 811.163.42, 2005.
- Kantorowicz, Ernest H.; *King's Two Bodies: A Study in Medieval Political Theory*; Princeton University, New Jersey; USA, 1957.
- Katnić-Bakaršić, Marina; *Između diskursa moći i moći diskursa*; Naklada Zoro, Zagreb, 2012.
- Katnić-Bakaršić, Marina; *Lingvistička stilistika*; Research Support Scheme; Praha; 1999
- Kuljić, Todor, *Sećanje na titoizam: homogeni okviri*; Filozofski fakultet, Odeljenje za sociologiju; UDK: 321.728/.74:92 Tito; Beograd; 2010.
- Lewens, Tim; *Cultural Evolution*; The Stanford Encyclopedia of Philosophy; 2013.
- Maclean, Fitzroy, *Josip Broz Tito*; Mladost; Zagreb, 1980.
- Markus, Tomislav; *Nacionalizam i seljačka modernost : modernizacijske ideje Stjepana Radića*; Hrvatski institut za povijest; ČSP br. 2., UDK: 316.422(497.5)4, 9" (091), Zagreb, 2010.
- Matković, Hrvoje; *Povijest jugoslavije*; Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb, 2013.
- Mihaljević, Josip; *Ustavna uređenja temeljnih prava u Hrvatskoj 1946.–1974.*; Hrvatski institut za povijest, UDK 342.5(497.5)''1946/1974'' 342.7(497.5)''1946/1974'' 94(497.5)''1946/1974'', Zagreb. 2011.
- Pintarić, Neda; *Pragmema u komunikaciji*; Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta; Zagreb, 2002.
- Podboj, Martina; *Manipulacija u političkom diskursu – kritički pristup*; Hrvatistika: studentski jezikoslovni časopis; Vol.5. No.5., str. 123-133., 2011.
- Pranjković, Ivo, Samardžija, Marko; *Hrvatski jezik u XX. stoljeću : zbornik radova sa Znanstvenog skupa održanog u Palači Matice hrvatske*; Zagreb, 2005.
- Prinz, Jesse; *Culture and Cognitive Science*; The Stanford Encyclopedia of Philosophy; 2011

- Pupovac , Milorad; *Politička komunikacija, Prolegomena teoriji političke komunikacije*; August Cesarec, Zagreb, 1990.
- Ravlić, Slaven; *Politička ideologija: preispitivanje pojma*; Politička misao, Vol XXXVIII,(2001.), No 4, UDK 316.334.3, str. 146-160., 2002.
- Ridley, Jasper; *Tito : biografija*; Prometej; Zagreb, 2000.
- Sapir, Edward; *Jezik : uvod u istraživanje govora*; Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje; Zagreb, 2013.
- Sperber, Daniel; *Explaining Culture: A Naturalistic Approach*; Blackwell Publishing, Oxford 1996.
- Stanić, Jelena, Šakaja, Laura, Slavuj Lana; *Prostor i ideologija : Preimenovanje zagrebačkih ulica i trgova*; Migracijske i etničke teme; br. 25, UDK 81'373. 22: 625.71 (497.5 Zagreb), Zagreb, 2010.
- Šicel, Miroslav; *Programatski spisi hrvatskog narodnog preporoda*; Matica hrvatska, Zagreb, 1997.
- Šidak, Jaroslav; *Hrvatski narodni preporod – ilirski pokret*; Školska knjiga: Stvarnost, Zagreb, 1988.
- Škiljan, Dubravko; *Jezična politika*; Naprijed; Zagreb, 1988.
- Švoger, Vlasta; *Ban Josip Jelačić u očima svojim suvremenika*; Hrvatski institut za povijest; UDK 32.091.5(4) " 184/185 316.654; Zagreb, 2013.
- Tarfa, Branka; *Značenje narodnog preporoda za hrvatski jezik*; Croatica et Slavica Iadertina; UDK 811.163.42“18“
- van Dijk, Teun A.; *Ideologija – multidisciplinarni pristup*; Golden Marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2006.
- Wardhaugh, Ronald; *Planiranje jezika*; Diskrepancija; svezak 9, broj 13; siječanj, 2008.
- Weber, Max; *Vlast i politika*, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 2013.
- Wodak, Ruth; *Language, Power and Ideology: Studies in Political Discourse*, Amsterdam, 1989.
- Wright, Sue; *Jezična politika i jezično planiranje – Od nacionalizma do globalizacije*; biblioteka, Zagreb, 2010.

Internetski izvori

- <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=135>, posjećeno: 7.9.2016, u 15:00
- <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=54558>, posjećeno: 29.8.2016 u 11:30
- <http://www.hrleksikon.info/definicija/deetatizacija.html> posjećeno: 12. 9. 2016. u 21:00

Abstract

This work is constructed in a way that follows the communication chain by Roman Jakobson, therefore the very act of communication is understood as the process in which the sender is sending the message to the recipient. Although the segments of the communication act will be the matter analyzed, the focus is put upon speech realized through language in public communication. The work is based on the assumption that, along with mental, public and cultural representation, there exists the ideological one as well. With the goal of analyzing the transfer of ideological representations in the speeches of Josip Broz Tito, I begin my work with defining language as a human and non-compulsive method of transmitting thoughts, feelings and tendencies through the use of symbols. The capability of forming, which a language possesses, is visible in the construction of the individual's identity as well. The individual socializes through language which is under constant influence of culture and society. Culture can be defined as a broadly extended mental and public representations. Teun A. van Dijk defines ideology as the basis of social conceptions which is shared by members of a certain group. It is defined by the correlation between language and society, between particular linguistic and social instances, i.e. contextual models that show the way in which members of a communicative act see, interpret and mentally envisage properties of a communicative situation that are at that point relevant for them. A big role in the ideological representations through language is carried out by language policy defined as a set of measures and relations which regulate various issues. This is the reason why academic, political and media texts – written or oral – are the ones in which social, political and ideological tendencies of the ruling ones are most to be seen. Furthermore, it is also the reason why three speeches by Josip Broz Tito from the 50s, 60s and 70s have been chosen. The Communist Party of Yugoslavia (CPY) was administrating the country, headed by Josip Broz Tito, and their policy was based on the ideology of titoism, a type of socialism characteristic for the ruling of Tito and CPY. The speeches are thematically and substantially various, but they cover the key preoccupations of the titoistic ideology – brotherhood and unity, economic system based on workers self-management, and the growth of nationalistic ideas. Also, this work deals with attempts to norm the language, i.e. to create a mutual code – Croatian-Serbian or Serbian-Croatian language. This issue is a point of many political and linguistic debates. Two linguistic-historical events are important: The Novi Sad Agreement and The Declaration on the Status and Name of the Croatian Literary Language. Josip Broz Tito is

considered to be a symbol of titoism, therefore a description of his importance in the context of transmitting titoistic representations is necessary.

Key words: culture, language, ideology, socialism, titoism, public communication, communication chain (sender, receiver, message, code, context, contact), mental, public, cultural and ideological representations, speeches, brotherhood and unity, municipal socialism, The Novi Sad Agreement, The Declaration on the Status and Name of the Croatian Literary Language.